

Erik Hobsbom

**MASOVNA PROIZVODNJA TRADICIJA:
EVROPA, 1870-1914.**

I

Kada postanemo svesni toga u kojoj meri se tradicije obično izmišljaju, lako se može otkriti da je trideset ili četrdeset godina pre I svetskog rata postojao jedan period u kome je njihovom nastajanju posvećena posebno predana briga. Ne može se sa sigurnošću reći "veća predana briga" nego u drugim vremenima, zato što nema načina da se naprave realistična kvantitativna poređenja. Pri tome, tradicije su u brojnim zemljama i za različite svrhe stvarane sa entuzijazmom, i to masovno proizvođenje tradicija je predmet ovog poglavlja. Ono je bilo praktikovano i zvanično i nezvanično, prvo - možemo ga neobavezno nazvati "političkim" - prvenstveno unutar ili od strane država i organizovanih društvenih ili političkih pokreta, drugo - možemo ga neobavezno nazvati "društvenim" - većinom od strane društvenih grupa koje nisu bile formalno organizovane kao takve, ili im ciljevi nisu bili specifično ili svesno politički, na primer, klubovi ili bratstva, bez obzira da li su takode imali i političke funkcije. Ovo razlikovanje više je pitanje konvencije nego principa. Ono je smišljeno da privuče pažnju na dve glavne forme stvaranja tradicije

u XIX veku, koje obe reflektuju duboke i brze društvene transformacije ovog perioda. Sasvim nove, ili stare, ali dramatično transformisane socijalne grupe, okruženja i socijalni konteksti tražili su nova sredstva da obezbede ili izraze socijalnu koheziju i identitet i da strukturiraju društvene odnose. U isto vreme, društvo zahvaćeno promenama učinilo je da tradicionalne forme vladanja od strane države i društvenih ili političkih hijerarhija budu teže ili čak neizvodljive. Ovo je zahtevalo novi metod vladanja ili uspostavljanja veza lojalnosti. Po prirodi stvari, dosledno izmišljanje "političke" tradicije bilo je u većoj meri svesno i namerno, pošto su ga uglavnom preduzimale institucije koje su imale političke ciljeve u vidu. Možemo ipak odmah da primetimo i to da je uspeh svesnog izmišljanja uglavnom bio u srazmeri sa uspehom u emitovanju programa na onim talasnim dužinama koje je publika bila spremna da prima. Još uvek je moglo da se desi da zvanični novi javni praznici, ceremonije, heroji i simboli koji su upravljali armijama državnih službenika, koje su stalno rasle, i publikom sastavljenom od školske dece, koju su osvojili, ne uspeju da mobilizuju građane - dobrovoljce, ako bi im nedostajala istinski popularna rezonanca. Nemačka imperija nije uspela u naporima da pretvori cara Vilhelma I u opšteprihvaćenog osnivača Ujedinjene Nemačke, niti u pretvaranju njegovog rođendana u istinsku nacionalnu godišnjicu. (Ko se, uostalom, sada seća pokušaja da ga zovu Vilhelm Veliki). Zvanična podrška je obezbedila da mu se podigne trista dvadeset sedam spomenika do 1902. godine, ali je u toku jedne godine posle Bizmarkove smrti, 1898. godine, četiri stotine sedamdeset opština odlučilo da podigne "Bizmarkov stub"¹.

¹ G. L. Mosse, "Caesarism, Circuses and Movements" *Journal of Contemporary History*, vi, no. 2 (1971), str. 167-182; G. L. Mosse,

Ipak, država je povezivala i formalna i neformalna, politička i društvena izmišljanja tradicije, bar u onim zemljama u kojima je nastala potreba za tim. Posmatrano odozdo, država je sve više određivala najširu pozornicu na kojoj su se odigravale glavne aktivnosti koje su determinisale živote ljudi kao subjekata i građana. Svakako, ona je sve više određivala, isto koliko i registrovala, njihovo postojanje kao građana (*état civil*). To nije morala da bude jedina takva pozornica, ali njeno postojanje, granice i intervencije u životu građana, kojih je bilo sve više - neke su bile uobičajene a neke nove - bile su, u konačnoj analizi, odlučujuće. U razvijenim zemljama, "nacionalna ekonomija", odnosno njena oblast definišana teritorijom jedne države ili manjim jedinicama unutar nje, bila je osnovna jedinica ekonomskog razvoja. Promena granica države ili njene unutrašnje politike imala je suštinske i kontinuirane materijalne posledice po njene građane. Standardizacija administracije i zakona unutar nje, i posebno, obrazovanje u rukama države, transformisalo je ljude u građane određene zemlje: "od seljaka do Francuza", da citiram naslov knjige kao primer². Država je bila okvir za kolektivne akcije građana u meri u kojoj su oni bili zvanično priznati. Uticati ili promeniti državnu upravu ili njenu politiku, bio je uglavnom najvažniji cilj unutrašnje politike, i običan čovek bio je u velikoj meri ovlašćen da uzme učešća u njoj.

We Nationalisation of the Masses; Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Reich (New York, 1975); T. Nipperdey, "Nationalidee und Nationalidealkennzeichen in Deutschland im 19. Jahrhundert", *Historische Zeitschrift* Oune 1968). str. 529-585, posebno 543n, 579n.

² Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernisation of Rural France, 1870-1914* (Stanford, 1976).

Svakako, politika u novom, devetnaestovekovnom smislu, bila je pre svega politika koja se vodila u okvirima nacije³. Ukratko, za praktične ciljeve, društvo ("civilno društvo") i država u čijim je okvirima ono funkcionisalo, postali su u velikoj meri neodvojivi.

Bilo je prema tome prirodno da bi klase unutar društva, a posebno radnička klasa, trebalo da nastoje da se identifikuju kroz političke pokrete ili organizacije ("partije"), koje obuhvataju ceo nacionalni prostor i podjednako prirodno da bi one trebalo da deluju u osnovi u okvirima granica nacije. Nije neobično ni da bi pokreti koji teže da zastupaju celo društvo ili "narod" trebalo da pretpostavljaju svoje postojanje u suštini u terminima nezavisne ili bar autonomne države. Država, nacija i društvo su se sticali u jedno.

Iz istog razloga, država, viđena odozgo, iz perspektive njenih formalnih vladara ili dominantnih grupa, stvorila je probleme bez presedana o tome kako da se održi, ili čak uspostavi, poslušnost, lojalnost i kooperacija njenih podanika ili članova, pa i problem same legitimnosti te države u njihovim očima. Sama činjenica da su njeni direktni i redovni odnosi sa podanicima ili građanima kao pojedincima (ili, najčešće, sa glavama porodica), koji su se sve više nametali, postajali u sve većoj meri centralni za njeno funkcionisanje, težila je da oslabi starija sredstva kojima se socijalna podređenost uglavnom održavala; relativno autonomne kolektivitete ili korporacije podređene vladaru, ali koji kontrolišu svoje članstvo, piramide vlasti pove-

³ Ovo je definitivno demonstrirano 1914. godine, od strane socijalističkih partija II internacionalne, koje su tvrdile da su suštinski internacionalne po svom opsegu, a u stvari su sebe nekad zvanično smatrale samo nacionalnim sekcijama globalnog pokreta ("Section Française de l'Internationale Ouvrière").

zane na vrhovima sa višim vlastima, stratifikovane društvene hijerarhije u kojima je svaki sloj znao svoje mesto, i tako dalje. U svakom slučaju, socijalne transformacije, kao što su one koje su zamenjivale rangove klasama, su ih podrivale. Problemi država i vladara bili su očigledno akutni u mnogo većoj meri tamo gde su njihovi podanici postali građani, što će reći ljudi čije su političke aktivnosti bile institucionalno priznate kao nešto na šta se mora obratiti posebna pažnja - makar i samo u formi izbora. Oni su postali još akutniji kada su politički pokreti građana kao masa namerno iskušavali legitimnost sistema političke ili društvene uprave i pretili da se pokažu nekompatibilni sa državnim poretkom, uspostavljajući obaveze prema nekom drugom ljudskom kolektivitetu iznad njega - najčešće klasi, crkvi ili nacionalnosti.

Pokazalo se da je problem najlakše savladati tamo gde se socijalna struktura najmanje promenila, gde je izgledalo da sudbine ljudi nisu podređene drugim silama osim božanskim koje su ljudskoj vrsti uvek ostajale nedokučive, i gde su ostali na snazi stari oblici hijerarhijske nadređenosti, kao i stratifikovana i relativno autonomna subordinacija, koja je imala više oblika. Ako je išta moglo da mobilise seljaštvo Južne Italije, izvan njihove određene oblasti, bila je to crkva, ili kralj. I svakako, devetnaestovkovni konzervativci stalno su slavili tradicionalizam seljaka (koji ne srne da se pobrka sa pasivnošću, iako nema mnogo slučajeva da su oni upućivali izazov samom postojanju feudala, sve dok su ovi pripadali istoj veri i narodu) kao idealni model političkog ponašanja podanika. Na nesreću, države u kojima je ovaj model bio na snazi, bile su po definiciji "zaostale" i prema tome slabe, i svaki pokušaj da se one "modernizuju" imao je izgleda da ga učini manje operativnim. "Modernizacija" koja je održavala stari red soci-

jalne podređenosti (moguće, pomoću neke dobro odmerene izmišljene tradicije), nije bila teorijski nezamisliva, ali, osim Japana, teško je setiti se nekog primera uspeha u praksi. Može da se pretpostavi da su ovakva nastojanja da se osavremene socijalne veze tradicionalnog poretka indirektno značila unazađivanje društvene hijerarhije, jačanje direktne veze podanika sa centralnim vladarom, koji, namerno ili ne, u sve većoj meri počinje da predstavlja novu vrstu države. "Bože, spasi kralja" bila je u sve većoj meri (mada ponekad simbolično) mnogo efektnija politička zapovest, nego "Bože, spasi plemića i njegove rođake i zadrži nas tamo gde nam je određeno da pripadamo". Poglavlje o Britanskoj monarhiji baca nešto više svetla na ovaj proces, iako bi bilo poželjno videti studiju ovih napora od strane autentičnijih legitimističkih dinastija, nego što su to Habsburgovci ili Romanovi, napora ne prosto da se upravlja pokornošću svojih naroda kao podanika, nego da se omasovi njihova lojalnost kao potencijalnih građana. Znamo da su oni na kraju propali, ali da li je ovaj neuspeh bio neizbežan rezultat?

S druge strane, problem se najupornije javljao u državama koje su bile potpuno nove, gde vladari nisu imali mogućnosti da delotvorno koriste već postojeće veze političke pokornosti i lojalnosti, i u državama čiji legitimitet (ili legitimitet društvenog poretka koji su predstavljale) stvarno više nije prihvatano. U periodu od 1870. do 1914. godine, bilo je, kao što se događa, neobično malo "novih država". Većina evropskih zemalja, kao i američke republike, do tada su stekle osnovne zvanične institucije, simbole i prakse, koje je Mongolija, kad je 1912. godine ustanovila neku vrstu nezavisnosti u odnosu na Kinu, sasvim ispravno smatrala kao nove i neophodne. One su imale glavne gradove, zastave, nacionalne himne, vojne uniforme i slič-

nu opremu, koja se bazirala uglavnom na modelu Britanaca, čija je himna (koja se može datirati oko 1740. godine) verovatno prva, i Francuza, čiju su trobojku obično imitirali. Nekoliko novih država i režima mogli su, ili kao francuska Treća republika, da dosegnu unazad do skladišta ranijeg francuskog republikanskog simbolizma, ili, kao Bizmarkovsko nemačko carstvo, da kombinuju pozivanja na raniju nemačku imperiju sa mitovima i simbolikorn liberalnog nacionalizma, popularnog među srednjim klasama, i dinastički kontinuitet Pruske monarhije. Polovina stanovnika Bizmarkove Nemačke potpadala je do 1860. godine pod Prusku monarhiju. Među važnijim državama, samo je Italija morala da počne ni od čega u rešavanju problema koji je D'Azeljio sumirao u frazi: "Stvorili smo Italiju. Sada treba da stvorimo Italijane". Tradicija Savojskog kraljevstva nije predstavljala politički kapital izvan severozapadnog dela zemlje i crkva se protivila novoj italijanskoj državi. Verovatno nije iznenađujuće da je novo italijansko kraljevstvo, koliko god pokazivalo mnogo entuzijazma u vezi "stvaranja Italijana", upadljivo manje entuzijazma pokazalo u vezi davanja glasa tim istim Italijanima u broju većem od 1-2%, sve dok to nije izgledalo sasvim neizbežno.

Ipak, ako je uspostavljanje legitimnosti novih država i režima bilo relativno neuobičajeno, njeno postavljanje nasuprot izazova popularne politike nije bilo takvo. Kao što je prethodno zabeleženo, taj izazov je bio uglavnom predstavljen, pojedinačno ili u kombinaciji, nekad povezanom, nekad međusobno kompetitivnom, političkom mobilizacijom masa kroz religiju, klasnu svest i nacionalizam ili bar ksenofobiju. Politički, ovi izazovi našli su svoj najvidljiviji izraz u glasanju, i bili u tom periodu neodvojivo povezani ili sa postojanjem, ili sa borbom za masovno pravo glasa, započetom, protiv oponentata koji su se do tada uglavnom povukli

u pozadinu. Do 1914. godine, neka forma ekstenzivnog, ako ne i univerzalnog prava glasa za muškarce, bila je na snazi u Australiji (1901), Austriji (1907), Belgiji (1894), Danskoj (1849), Finskoj (1905), Francuskoj (1875), Nemačkoj (1871), Italiji (1913), Norveškoj (1898), Švedskoj (1907), Švajcarskoj (1848-1879), Velikoj Britaniji (1867-1884) i SAD, iako je ono još uvek samo povremeno kombinovano sa političkom demokratijom. Ipak, tamo gde ustavi nisu bili demokratski, samo postojanje masovnijeg glasačkog tela dramatičizovao je problem održavanja njegove lojalnosti. Neprekidan uspon socijaldemokratskih glasova u imperijalnoj Nemačkoj nije bio ništa manje zabrinjavajući za njene vladare, zbog toga što je Rajhstag u stvari imao veoma malu moć.

Tako su izmišljanjem zvaničnih tradicija u periodu 1870-1914. godine dominirali rašireni napredak izborne demokratije i posledična pojava masovne politike. Dominacija dva modela - i liberalnih konstitucionalnih ustanova i liberalne ideologije - činila je da ova izmišljanja postanu posebno hitna. Prva nije donela teorijske, nego u najboljem slučaju empirijske barijere protiv izborne demokratije. Svakako, liberalu je bilo teško da ne očekuje protezanje građanskih prava na sve građane, ili bar na one muškog pola - pre ili kasnije. Druga je dostigla svoje najspektakularnije ekonomske trijumfe i društvene transformacije, sistematski se zalažući za individuu protiv institucionalizovanog kolektiviteta, za tržišni promet (veze novca) protiv međuljudskih veza, za klasu protiv hijerarhije ranga, za *Gesellschaft* protiv *Gemeinschaft*-a.. Ona prema tome sistematski nije uspevala da obezbedi socijalne veze, i veze vlasti, koje su u ranijim društvima uzimane zdravo za gotovo, i svakako je pripremila njihovo oslabljivanje i uspela u tome. Sve dok su mase ostajale izvan politike, ili bile spremne da slede liberalnu buržoaziju, ovo nije stvaralo

veće političke teškoće. Već od 1870-ih godina naovamo, postajalo je sve jasnije da se mase uključuju u politiku i da se ne mogu osloniti na to da slede svoje vođe.

Posle 1870-ih godina, prema tome i skoro sigurno u vezi sa pojavom masovne politike, vladari i posmatrači - pripadnici srednjih klasa - ponovo su otkrili važnost "iracionalnih" elemenata u održavanju ce Une društva i društvenog poretka. Kao što je Grejem Valas primetio u "*Ljudskoj prirodi u politici*" (1908): "Ko god se posveti tome da zasnuje svoje političko mišljenje na ponovnom ispitivanju rada ljudske prirode, mora početi pokušajem da prevaziđe tendenciju da preuveličava intelektualnost čovečanstva"⁴. Nova generacija mislilaca nije imala teškoća u prevazilaženju ove tendencije. Oni su ponovo otkrili iracionalne elemente u individualnoj psihi (Džanet, Vilijam Džejms, Frojd), u socijalnoj psihologiji (Le Bon, Tard, Troter), kroz antropologiju primitivnih naroda čije prakse nisu više izgledale kao da čuvaju samo tragove detinjstva modernog čovečanstva (zar nije Dirkem video elemente čitave religije u obredima australijskih aboridžina?⁵), čak i u toj kvintesencijalnoj tvrdavi ideala ljudskog razuma, klasičnom heleniamu (Frejzer, Kornford)⁶. Intelektualno proučavanje politike i društva bilo je izmenjeno priznavanjem da šta god ljudske kolektivitete držalo zajedno, to nije bila racionalna kalkulacija njenih pojedinačnih članova.

⁴ Graham Wallas, *Human Nature in the Politics* (London, 1908), str. 21.

⁵ Emile Durkheirn, *The Elementary Forms of the Religions Life* (London, 1976). Prvo francusko izdanje iz 1912.

⁶ J. G. Frazer, *The Golden Bough*, III izd. (London, 1907-1930); F. M. Cornford, *Erom Religion to Philosophy. A Study of the Origins of the Western Speculation* (London, 1912).

Na ovom mestu se neće analizirati, čak ni na najpovršniji način, ovo intelektualno uzmicanje od klasičnog liberalizma, u kome su samo ekonomisti propustili da učestvuju⁷. Njegova veza sa iskustvima masovne politike je očigledna, ne samo u zemlji gde je buržoazija, koja je, prema Berkovim recima, "grubo stgla ... draperiju života ... iluzije koje su činile moć blagom i poslušnost liberalnom"⁸, na potpuno neponovljiv način, sada se našla ogođeno konfrontirana, na kraju, sa stalnom potrebom da vlada sredstvima političke demokratije u senci socijalne revolucije (Pariška komuna). Jednostavno, nije bilo dovoljno žaliti za nestankom starog društvenog cementa, crkve i monarhije, kao što je činio post-komunar Ten, nemajući simpatija ni za jednu ni za drugu⁹. Bilo je još manje praktično da se restaurira katolički kralj, kao što su hteli monarhisti (i sami jedva najbolji predstavnici tradicionalnog pieteta i vere, kao u slučaju Mara-a). Morala je da se izgradi alternativna "civilna religija". Potreba za tim bila je jezgro Dirkemove sociologije, koja predstavlja rad posvećenog republikanca ne-socijaliste. Ipak nju su morali da ustanove pre svega praktični političari, a ne eminentni mislioci.

Bilo bi neozbiljno pretpostaviti da su se ljudi koji su vladali Trećom republikom oslanjali uglavnom na izmišljanje novih tradicija u nameri da dostignu socijalnu stabilnost. Bolje rečeno, oni su se oslanjali na čvrstu političku

⁷ Može se pretpostaviti da je to bilo zbog toga što su iz svog vidnog polja mogli da isključe sve što ne bi moglo da se deflniše kao racionalno maksimizirajuće ponašanje; po cenu - posle 1870-ih godina - znatnog sužavanja svog predmeta.

⁸ Edmund Burke, *Reflections on the Révolution in France*, izd. Everyman str. 74.

⁹ J.P. Mayer, *Political Thought in the France front the Révolution to th 5th Republic* (London, 1961), str. 84-88.

činjenicu da je desnica u stalnoj izbornoj manjini, da socijalno-revolucionarni proletarijat i zapaljivi Parižani mogu biti stalno nadglasavani od strane nesrazmjerno mnogo zastupljenih sela i malih gradova, i da istinska strast republikanskih glasača sa sela prema francuskoj revoluciji i mržnja prema interesima bogataša obično može biti ublažena time što bi putevi kroz svaki okrug bili pravilno raspoređeni, što bi bila branjena visoka cena seoskih proizvoda, i skoro sigurno, tako što bi se održavali niski porezi. Veli-kaš - radikalni socijalista znao je na čemu je kada je sačinio svoje izbornu obraćanje pozivajući se na duh godine 1789, štaviše i godine 1793, kao i na himnu Republike, sve do vrhunca u kome se zarekao na lojalnost interesima vinogradara okruga Langdok¹⁰.

Pri tome, izmišljanje tradicije je igralo bitnu ulogu u održavanju Republike, čak i samo time što ju je štitila podjednako od socijalizma i od desnice. Putem namernog prisvajanja revolucionarne tradicije, Treća republika je ili pripitomila društvene revolucionare (na primer, većinu socijalista) ili ih je izolovala (na primer, anarhosindikaliste). Sledstveno tome, ona je sada bila sposobna da mobilise čak i većinu svojih potencijalnih predstavnika na levlci u odbranu Republike i prošle revolucije, u zajedničkom frontu klasa koji je redukovao desnicu na stalnu manjinu unutar nacije. Svakako, kako udžbenik Treće republike, *Klošmerl*, razjašnjava, osnovna funkcija desnice bila je da donese nešto protiv čega će se do-bri republikanci mobilizovati. Socijalistički radnički pokret odupro se do određene mere kooptiranju od strane buržoaske Republike; odatle ustanovljavanje godišnje komemoracije Pariške komune u Mur de Federe-u (1880), nasuprot in-

¹⁰ Jean Touchard, *La Gauche en France depuis 1900* (Paris, 1977), str. 50.

stitucionalizacije od strane Republike, odatle takode zame-
na nove Internationale tradicionalnom, ali sada zvaničnom
Marseljezom, kao himnom radničkog pokreta za vreme
Drajfusove afere i posebno u vreme kontroverzi oko učešća
socijalista u buržoaskim vladama (Mileran)¹¹. Opet, radikal-
niji jakobinski republikanci nastavili su, unutar oficijelnog
simbolizma, da označavaju svoju odvojenost od onih ume-
renih i vladajućih. Agulon, koji je proučavao karakteristično
ludilo za podizanjem spomenika, posebno same Republike,
u periodu od 1875. do 1914. godine, zapravo beleži da je u
radikalnijim opštinama Marijana imala bar jednu голу dojk-
ku, dok je u onim umerenijim bila pristojno odevena¹².
Ipak, osnovna činjenica je bila da su oni koji su kontrolisali
načine zamišljanja, simbolizam, tradicije Republike, bili lju-
di centra, maskirani kao ljudi ekstremne levice: radikalni so-
cijalisti, poslovično "kao rotkvice, spolja crveni, iznutra beli,
i uveknaonoj strani gde je hleb premazan buterom". Kada
su oni prestali da kontrolišu bogatstva Republike, od dana
Narodnog fronta, dani Treće republike bili su odbrojani.

Postoji mnogo dokaza da je umerena republikanska
buržoazija prepoznala prirodu svog osnovnog političkog
problema ("nema neprijatelja na leviци") od kasnih 1860-ih
naovamo, i otpočela sa njegovim rešavanjem čim je Repu-
blika čvrsto uzela vlast¹³. U terminima izmišljanja tradicije,
tri glavne inovacije su posebno relevantne. Prva je bila raz-

¹¹ Maurice Dommanget, Eugène Pottier, Membre de la Com-
mune et Chantre de l'Internationale (Paris, 1971), gl. 3.

¹² M. Agulhon, "Esquisse pour une Archéologie de la Républi-
que; l'Allégorie Civique Féminine". Annales ESC, xxviii (1973),
str. 5-34; M. Agulhon, Marianne au Combat: l'Imagerie et la
Symbolique Républicaines de 1789 à 1880 (Paris, 1979).

¹³ Sanford H. Elwitt, The Making of the 3rd Republic: Class
and Politics in France, 1868-1884 (Bâton Rouge, 1975).

voj sekularnog ekvivalenta crkve - osnovno obrazovanje, ispunjeno revolucionarnim principima i sadržajima, i vođeno od strane sekularnog ekvivalenta sveštenstva - ili možda, uzevši u obzir njihovo siromaštvo, monaha - propovednika - institutlija¹⁵. Nema sumnje da je ovo bila namerna konstrukcija rane Treće republike, i da, uzimajući poslovičnu centralizaciju francuske uprave, sadržaj priručnika koji je trebalo ne samo da od seljaka stvori Francuze nego i od svih Francuza dobre republikance, nije prepušten slučaju. Svakako, "institucionalizacija" Francuske revolucije same, u vreme i od strane Republike, bila je proučavana u nekim detaljima¹⁶.

Drugo je bilo izmišljanje javnih ceremonija¹⁶. Najvažniji od njih, Dan Bastilje, može se tačno datirati u 1880-u godinu. On je kombinovao zvanične i nezvanične demonstracije i popularne svetkovine - vatromet, igranje na ulici - u prazniku koji je svake godine potvrđivao Francusku kao naciju iz 1789. godine, u kojem su svaki francuski muškarac, žena ili dete mogli da uzmu učešća. Ipak, dok je ostavljala mogućnost, i teško mogla da izbegne, popularne manifestacije koje bi u većoj meri bile vojnog karaktera, njena generalna tendencija bila je da transformiše naslede Revolucije u kombinovani izraz državne pompe i moći i uživanja građana. Manje ustaljeni oblik javnog pro-

¹⁵ Georges Duveau, *Les Instituteurs* (Paris, 1#57); J. Ozouf (prir.), *Nous les Maîtres d'Ecole: Autobiographies d'Instituteurs de la Belle Epoque* (Paris, 1967).

" Alice Gérard, *La Révolution Française: Mythes et Interprétation, 1789-1970* (Paris, 1970), gl. 4.

"* Charles Rearick, "Festivals in Modern France; The Experience of the 3rd Republic", *Journal of Contemporary History*, xii, no. 3 (July, 1977), str. 435-460; Rosemonde Sanson, *Les léjuillet, Fêteet Conscience Nationale, 1789-1975* (Paris, 1976), sa bibliografijom.

slavljanja bile su povremene svetske izložbe, koje su Republici davale legitimitet prosperiteta, tehničkog progressa - Ajfelova kula - i globalnog kolonijalnog osvajanja koje su se starali da istaknu¹⁷.

Treća je bila već pomenuta masovna proizvodnja javnih spomenika. Može da se primeti da Treća republika nije - za razliku od drugih zemalja - blagonaklono gledala na masivne javne zgrade od kojih Francuska još uvek ima veliku zalihu - ipak, velike izložbe ostavile su iza sebe nešto od toga u Parizu - niti na vajarske spomenike ogromnih razmera. Glavna karakteristika francuske "statuomanije"¹⁸ bila je njena demokratičnost. Taj period anticipirao je onaj koji se odnosio na ratne memorijale posle 1914-1918. Dve vrste spomenika širile su se zemljom, kroz gradske i seoske zajednice: zamisao Republike same (u obliku Marijane, koja je sada postala opšte poznata) i figure bradatih građana, kojegod da je lokalni patriotizam izabrao da smatra svojim, prošlim ili sadašnjim, uvažanim ličnostima. Svakako, dok je građenje republikanskih spomenika bilo ohrabrivano, inicijativa za takve poduhvate bila je preduzimana i cena plaćana na lokalnom nivou. Preduzetnici koji su se brinuli o ovom tržištu, omogućili su izbor koji je odgovarao blagajni svake republikanske komune, od najsiromašnije navije, rangiran od skromnog poprsja Marijane u raznim veličinama, preko cele figure različitih dimenzija, do postolja i alegorijskih i herojskih dodataka, kojim

¹⁷ O političkim namerama izložbe iz 1889. godine, uš. Debora L. Silverman, "The 1889 Exhibition: The Crisis of Bourgeois Individualism", *Oppositions, A Journal for Ideas and Criticism in Architecture* (Spring, 1977), str. 71-91.

¹⁸ M. Agulhon, "La Statuomanie et l'Histoire", *Ethnologie Française*, br. 3-4 (1978), str. 3-4.

je ambicioznije građanstvo moglo da okruži njene noge¹⁹. Bogate celine na Trgu Republike i Trgu nacija u Parizu predstavljaju ekstremnu verziju ove vrste vajarskih spomenika. Ovakvi spomenici pronalazili su korene Republike - pogotovo u njenim seoskim uporištima, i mogu biti smatrani kao vidljiva veza između glasača i nacije.

Neke druge karakteristike zvanično "izmišljenih" tradicija Treće republike mogu biti uzgred zabeležene. Osim u formi komemoracije uglednim ličnostima lokalne istorije, ili lokalnih političkih manifesta, Treća republika se čuvala istorije. Ovo je delimično, nema sumnje, bilo zbog toga što je istorija pre 1789. godine (osim možda u slučaju "nos ancêtres les Gaulois") prizivala crkvu i monarhiju, delimično zbog toga što je istorija od 1789. godine bila pre snaga koja deli nego što ujedinjuje: svaka vrsta - ili bolje stupanj - republikanizma imao je svoje odgovarajuće heroje i nitkove u revolucionarnom Panteonu, kao što pokazuje historiografija Francuske revolucije. Partijske razlike bile su izražene u statuama Robespjera, Miraboa ili Dantona. Za razliku od Sjedinjenih Američkih Država i latinoameričkih zemalja, Francuska republika, znači, klonila se kulta Očeva nacije. Ona je više volela opšte simbole, uzdržavajući se od korišćenja tema koje su se odnosile na nacionalnu istoriju čak i na poštanskim markama dugo posle 1914. godine, mada su mnoge zemlje (osim Britanije i Skandinavije) otkrile njihovu zavodljivost od sredine 1890-ih naovamo. Bilo je svega nekoliko simbola: trobojka (demokratizovana i univerzalizovana u vidu svečane odore gradonačelnika, na taj način prisutna na svakom građanskom venčanju i drugim ceremonijama), republikanski monogram (RF) i moto (sloboda, jednakost i bratstvo), Marseljeza i simbol

Agulhon, "Esquisse pour une Archéologie".

Republike i slobode same, koji izgleda da je bio uobličen u poslednjim godinama Drugog carstva - Marijana. Možemo takođe da primetimo da Treća republika nije pokazivala zvaničnu želju za posebno izmišljenim ceremonijama koje su bile tako karakteristične za Prvu - "stablima slobode", bogovima razuma i ad hoc prazničnim slavljinama. Nije trebalo da postoji nijedan drugi zvanični nacionalni dan, osim 14. jula, niti formalne mobilizacije, procesije ili marševi civilnog građanstva (za razliku od masovnih režima XX veka, ali takođe i za razliku od Sjedinjenih Američkih Država), nego pre jednostavna "republikanizacija" prihvaćenog spoljnog sjaja državne moći - uniformi, parada, grupa svirača, zastava i slično.

Drugo nemačko carstvo pravi interesantan kontrast, posebno od kada se nekoliko opštih tema izmišljene tradicije francuskog republikanizma prepoznaje samo po sebi. Njegov glavni politički problem bio je dvostruk: kako obezbediti istorijsku legitimaciju za bizmarkovsku (prusko-malonemačku) verziju ujedinjenja, koja nije imala nikakav legitimitet; i kako se nositi sa velikim delom biračkog tela koje bi više volelo drugačiju soluciju (Velikonemci, antipruski partikularisti, katolici, i iznad svega, socijaldemokrate). Sâm Bizmark izgleda da se nije lično uznemiravao zbog simbolizma, osim za lično izmišljanje trobojke koja je kombinovala prusku crno-beluu zastavu sa nacionalističkom i liberalnom crno-crveno-zlatnom, koju je on želio da pripoji (1866). Za carski crveno-belo-crni nacionalni barjak nije uopšte bilo prethodnog istorijskog uzora²⁰.

²⁰ Whitney Smith, *Flags through the Ages* (New York, 1975), str. 116-118. Nacionalističko crno-crveno-zlatno izgleda da se pojavilo iz studentskog pokreta post-napoleonovskog perioda, ali je jasno ustanovljeno kao zastava nacionalnog pokreta 1848. godine.

Njegov recept za političku stabilnost bio je jednostavniji: da obezbedi podršku (pretežno liberalne) buržoazije, sprovedeći onoliko od svog programa koliko ne bi dovelo u opasnost prevlast Pruske monarhije, armije i aristokratije, da iskoristi potencijalne podele među različitim vrstama opozicije i da koliko god je moguće isključi političku demokratiju od uticaja na odluke vlasti. Očigledno nepomirljive grupe koje se nisu mogle podeliti - posebno katolici, a naročito postlasalijanski socijal-demokrati - ostavili su ga donekle u nedoumici. U stvari, on je bio poražen u svojim frontalnim konfrontacijama sa oboma. Ima se utisak da ovaj staromodni konzervativni racionalista, kolikogod briljantan u veštini političkog manevrisanja, nikad nije na zadovoljavajući način razrešio teškoće politike demokratije, kao nečega što je različito od politike istaknutih ličnosti.

Izmišljanje tradicija Nemačkog carstva je prema tome prvenstveno povezano sa vremenom Vilhelma II. Njegovi ciljevi su bili dvostruki: da uspostave kontinuitet između Drugog i Prvog nemačkog carstva, ili uopštenije, da uspostave novo carstvo kao realizaciju sekularnih nacionalnih

Otpor Vajmarskoj republici sveo je nacionalnu zastavu na partijski barjak - zaista, milicija Socijal-demokratske partije smatrala ju je za ono što je njen naziv govorio ("Reichsbanner"), dok je antirepublikanska desnica bila podeljena između zastave carstva i nacional-socijalističke zastave, koja nije poštovala tradicionalnu trobojku, verovatno zbog njenih asocijacija sa XEX-vekovnim liberalizmom, pa tako i kao nedovoljno indikativnom za radikalni raskid sa prošlošću. Međutim, ona je zadržala osnovni raspored boja Bizmarkovog carstva (crno-belo-crveno), naglašavajući crveno, do sada simbol socijalističkog i radničkog pokreta. I Federalna i Demokratska Republika vratile su se bojama iz 1848. godine, prva bez dodataka, druga sa odgovarajućim amblemom, koji je predstavljao adaptaciju osnovnog modela komunističkog i sovjetskog srpa i čekića.

težnji nemačkog naroda; i da naglase specifična istorijska iskustva koja su vezivala Prusku i ostatak Nemačke u izgradnji novog Carstva 1871. godine. Oboje je potom zahtevalo sjedinjavanje pruske i nemačke istorije, čemu su se patriotski nastrojeni carski istoričari (posebno Trajčke) posvetili izvesno vreme. Najveća teškoća u dostizanju ovih ciljeva bila je pre svega ta što je bilo teško da se istorija Svetog Rimskog carstva nemačke nacije uklopi u neki od devetnaestovekovnih nacionalističkih modela, i drugo, da njena istorija ne sugerise da je ishod 1871. godine bio istorijski neizbežan, pa čak ni da je bio verovatan. Ono bi moglo da se poveže sa modernim nacionalizmom samo pomoću dva sredstva: pomoću koncepta sekularnog nacionalnog neprijatelja nasuprot kome je nemački narod definisao svoj identitet i borio se da dostigne državno jedinstvo; i pomoću koncepta osvajanja, ili kulturne, političke i vojne supremacije, čime je nemačka nacija, razasuta po velikim delovima drugih država, uglavnom u Centralnoj i Istočnoj Evropi, mogla da traži pravo da bude ujedinjena u jednu veliku nemačku državu. Drugi koncept nije bio onaj koji se Bizmarkovo carstvo, posebno "mali Nemač", trudilo da naglasi, iako je sama Pruska, kao što njeno ime nagoveštava, bila istorijski stvarana uglavnom ekspanzijom u slovenske i baltičke krajeve, izvan granica Svetog Rimskog carstva.

Zgrade i spomenici bili su najvidljivija forma uspostavljanja nove interpretacije nemačke istorije, ili pre fuzije između starije romantične "izmišljene tradicije" nemačkog nacionalizma pre 1848. godine, i novog režima: najsnažniji simboli bili su oni gde je fuzija dostignuta. Tako, masovni pokret nemačkih gimnastičara, liberalnih i velikonemačkih pre 1860-ih, bizmarkovskih posle 1866. godine, i eventualno pan-germanskih i antisemitskih, prigrlilo je zdušno tri spomenika čija inspiracija u osnovi nije bila zvanična: spo-

menik Arminu Keruzijancu u Teutoburškoj šumi (većim delom sagrađen već 1838-1846, a otkriven 1875 godine); spomenik Nidervaldu na Rajni, kao sećanje na ujedinjenje Nemačke 1871. godine (1877-1883); i memorijal povodom stogodišnjice lajpciške bitke, koji je 1894. inicirala Nemačka patriotska liga za podizanje spomenika bitci naroda Lajpci-ga, a koji je otkriven 1913. godine. S druge strane, izgleda da oni nisu pokazali nikakav entuzijazam prema predlogu da pretvore spomenik Vilhelma I na planini Kifhojzer, na mestu gde narodni mit tvrdi da bi car Fridrih Barbarosa mogao ponovo da se pojavi, u nacionalni simbol (1890-1896), niti neku posebnu reakciju na pravljenje spomenika Vilhelmu I i Nemačkoj na mestu gde se spajaju Rajna i Mozel ("Deutsches Eck" ili nemački ugao), što je bilo upravljeno protiv francuskih zahteva za levom obalom Rajne²¹.

Ostavljajući ovakve varijacije po strani, masa graditeljskih i vajarskih spomenika koja je podizana po Nemačkoj u ovom periodu bila je приметно velika, i omogućila bogaćenje arhitektama i skulptorima koji su bili dovoljno prilagodljivi i kompetentni²². Među onima koji su izgrađeni ili planirani samo 1890-ih godina, možemo da pomenemo novu zgradu Rajhstaga (1884-1894), sa razrađenim istorijskim predstavama na fasadi, već pominjani spomenik na Kifhoj-

²¹ Hans-Georg John, *Politik und Turnen: die deutsche Turnerschaft als nationale Bewegung im deutschen Kaiserreich von 1871-1914* (Ahrensberg bei Hamburg, 1976), str. 41 i dalje.

²² "Sudbina je odredila da on, nasuprot svojoj prirodi, treba da postane monumentalni skulptor, koji je trebalo da slavi carsku ideju Vilhelma II, u ogromnim spomenicima od bronzе i kamena, likovnim jezikom i prenaplašenim patosom." Ulrich Thieme and Félix Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* (Leipzig, 1907-1950), iii, str. 185. Videti i opšte odrednice pod Begas, Schilling, Schmitz.

zeru (1890-1896), nacionalni spomenik Vilhelmu I - sa jasnom tendencijom da se zvanično smatra ocem nacije (1890-1897), spomenik Vilhelmu I na Porta Vestfalici (1892), spomenik Vilhelmu I na Nemačkom uglu (1894-1897), izuzetna Valhala Hoencolerskih prinčeva na "Aveniji Pobede" (Siegesallee) u Berlinu (1896-1901), mnoštvo statua Vilhelma I u nemačkim gradovima (Dortmund 1894, Visbaden 1894, Prenclau 1898, Hamburg 1903, Hale 1901), i, nešto kasnije, čitav niz Bizmarkovih spomenika, koji su uživali mnogo iskreniju podršku među nacionalistima²³. Svečano otkrivanje jednog od ovih spomenika predstavljalo je prvu priliku za korišćenje istorijskih tema na poštanskim markama Carstva (1899).

Ovo nagomilavanje zidarskih i vajarskih spomenika upućuje na dva komentara. Prvi se tiče izbora nacionalnog simbola. Dva takva su bila na raspolaganju: "Germanija", nedovoljno određena, ali primereno vojničkog duha, koja nije igrala zapaženu ulogu u vajarstvu, ali se od početka ekstenzivno pojavljivala na poštanskim markama, pošto nijedna pojedinačna predstava dinastije nije do tog momenta mogla da predstavlja Nemačku kao celinu; i figura "Nemca Mihela", koja se u stvari pojavljuje u podređenoj ulozi na Bizmarkovom spomeniku. On pripada zanimljivim predstavama nacije, ne kao zemlje ili države, nego kao "naroda", koji je počeo da animira demotski politički jezik devetnaestovekovnih karikaturista i imao nameru (kao u slučaju Džona Bula i Jenkija, ali *ne* i u slučaju Marijane - zamišljene slike Republike) da izrazi nacionalni karakter kako je on viđen od strane samih pripadnika nacije. Njihovo poreklo i rana istorija su u tami, pa ipak, kao i nacionalna himna, oni se skoro sigurno mogu naći u osam-

John, *op. cit.*, Nipperdey, "Nationalidee", str. 577 i dalje.

naestovekovnoj Britaniji²⁴. Poenta u vezi "Nemca Mihela" je da je njegova slika naglašavala i nevinost i priprostost tako rado iskorištavanu od strane lukavih stranaca, i fizičku snagu koju je on mogao da prikupi da osujeti njihove podvale i pobede, kad se konačno probudi. Zamišljanje Mihela izgleda da je u suštini bilo usmereno protiv stranaca.

Drugi se tiče presudnog značaja bizmarkovskog ujedinjenja Nemačke kao jedinog nacionalnog istorijskog iskustva koje je bilo zajedničko građanima novog Carstva, uzimajući u obzir da su sve ranije zamisli Nemačke i nemačkog ujedinjenja bile na jedan ili drugi način "velikonemačke". I, unutar ovog iskustva, francusko-nemački rat je bio od najvećeg značaja. U meri u kojoj je Nemačka imala (kratku) "nacionalnu" tradiciju, nju su simbolizovala tri imena: Bizmark, Vilhelm I i Sedan.

Ovo je jasno pokazano kroz izmišljene ceremonije i rituale (takođe uglavnom pod Vilhelmom II). Tako, hronika jedne gimnazije beleži ne manje nego deset ceremonija između avgusta 1895. i marta 1896. godine, koje su obeležavane u znak sećanja na dvadeset petu godišnjicu francusko-pruskog rata, uključujući bogate komemorativne ceremonije u znak sećanja na bitke u ratu, proslave carevog rodendana, zvaničnu primopredaju portreta carevića, iluminacije i javna obraćanja povodom razvoja imperijalne ideje (*Kaiseridee*) za vreme rata, u vezi karaktera dinastije Hoencolera, i tako dalje²⁵.

²⁴ J.Surel, "La Première Image de John Bull, Bourgeois Radical, Anglais Loyaliste (1779-1815)", *Le Mouvement Social*, cvi (Jan-Mar. 1979), str. 65-84; Herbert M. Atherton, *Political Prints in the Age of Hogarth* (Oxford, 1974), str. 97-100.

²⁵ Heinz Stallman, *Das Prinz-Heinrichs-Gymnasium zu Schöneberg, 1890-1945- Geschichte einer Schule* (Berlin, n.d. [1965]).

Detaljni opis jedne ovakve ceremonije može da rasvetli njen karakter. Posmatrani od strane roditelja i prijatelja, dečaci su marširali u školskom dvorištu, pevajući "Wacht am Rhein" (nacionalnu pesmu, najdirektnije identifikovanu sa neprijateljstvom prema Francuzima, iako, zanimljivo, ona nije bila ni pruska ni nemačka nacionalna himna)²⁶. Oni su se raspoređivali licem prema predstavnicima svakog razreda koji su držali zastave ukrašene hrastovim lišćem, koje su bile kupljene od novca sakupljenog u svakom razredu. (Hrastovo lišće, koje je u vreme Hitlera označavalo najvišu klasu vojnog odlikovanja - prigodan nemački ekvivalent latinskog lovora - još uvek je čuvalo uspomenu na tevtonski germanski folklor, nacionalizam i vojničke veštine). Predvodnik dečaka prikazao je ove barjake upravitelju škole koji se zatim obratio skupu govoreći na temu slavnih dana pokojnog Vilhelma I i zatražio da se tri puta zvonu u čast vladajućeg monarha i njegove carice. Dečaci su zatim marširali pod svojim barjacima. Još jedan govor od strane upravnika je sledio, pre nego što je posaden "carski hrast" (*Kaiserreiche*) uz pratnju horskog pevanja. Dan se završio izletom u Grinvald. Sve ove aktivnosti bile su samo uvod u

²⁶ Zvanična nemačka nacionalna himna u stvari nije postojala. Od tri pesme koje su bile u konkurenciji, "Heil Dir Im Siegerkranz" (na melodiju "Bože spasi kralja"), pošto se najviše povezivala sa pruskim carem, izazivala je najmanje nacionalnog vrenja. "Straža na Rajni" i "Deutschland Über Ailes" smatrane su jednakima do 1914. godine, ali postepeno se "Deutschland" više uklapala u ekspanzionističku imperijalnu politiku, i prevladala nad "Stražom", čije su asocijacije bile čisto antifrancuske. Među nemačkim gimnastičarima oko 1890. godine, prva himna bila je dvostruko popularnija, tako da je njihov pokret bio posebno gnevan na "Stražu", za koju je tražio da se izvodi samo instrumentalno. John, *op.cit.*, str. 38-39.

pravu komemoraciju Sedanovog dana, dva dana kasnije, i svakako u školsku godinu, šire naglašenu ritualnim okupljanjima, verskim i svetovnim²⁷. Iste godine, imperijalni dekret objavio je stvaranje *Siegesallee*, povezujući je sa dvadesetpetogodišnjicom francusko-pruskog rata, koji je bio predstavljen kao ustanak nemačkog naroda "kao jednog čoveka", iako "sledeći glasove svojih prinčeva", da "odbiju spoljnu agresiju i dostignu jedinstvo otadžbine i *obnovu* Rajha u slavnim poredama" (kurziv moj)²⁸. *Siegesallee*, setićemo se, predstavljao je isključivo prinčeve Hoencolera unazad sve do dana Margreusa od Brandenburga.

Upoređenje između francuskih i nemačkih inovacija je poučno. Oba slučaja naglašavaju činove osnivanja novog režima - Francusku revoluciju u njenoj najmanje jasnoj i kontroverznoj epizodi (Bastilja) i francusko-pruski rat. Sa izuzetkom ovog događaja od istorijskog značaja, Francuska Republika se uzdržavala od istorijske retrospektive, isto toliko upadljivo koliko joj se Nemačko carstvo prepuštalo. Od kad je revolucija ustanovila činjenicu postojanja, prirodu i granice francuske nacije i njenog patriotizma, Republika je mogla da se ograniči na to da ih priziva u svest svojih građana pomoću nekoliko očiglednih simbola - Marijane, trikolora, Marseljeze i slično - snabdevaajući ih malim ideološkim egzegezama, razrađenim za siromašne građane na očiglednim, iako ponekad samo teorijskim, koristima od Slobode, Jednakosti i Bratstva. Pošto "nemački narod" pre 1871. godine nije bio politički definisan ili ujedinjen, a njegov odnos prema novom Carstvu (koje je isključivalo njegove velike delove) nije bio jasan, identifikacija je simbolički ili ideološki morala da bude

Stallmann, *op.cit.*, str. 16-19.

R.E. Hardt, *Dir Beine der Hohenzollern* (E. Berlin, 1968).

kompleksnija i - sa izuzetkom dinastije Hoencolera, armije i države - manje precizna. Odatle mnogostrukost izvora, počevši od mitologije i folklora (nemački hrast, car Fridrih Barbarosa), preko sažetih stereotipnih karikatura, do definicije nacije preko toga ko su njeni neprijatelji. Kao i mnogi drugi narodi koji su se oslobodili, "Nemačka" je najlakše definisana onim protiv čega je bila.

Ovim može da se objasni najočigledniji propust u "izmišljenim tradicijama" Nemačkog carstva: njihov neuspeh da umire socijaldemokrate. Istina je da je Vilhelm II u početku voleo da se predstavlja kao "socijal-imperator" i da je napravio jasan raskid sa Bizmarkovom politikom zabranjivanja stranke. Ipak se iskušenje da se socijalistički pokret prikaže kao anti-nacionalni ("vaterlandslose Gesellen") pokazalo suviše snažnim da bi mu se odolelo, i socijalisti su bili sistematičnije isključivani iz državnih službi (uključujući, prema posebno usvojenom zakonu, službu u višem obrazovanju) nego što su to, na primer, bili u Habsburškoj monarhiji. Nema sumnje da su dve političke glavobolje carevine bile značajno umanjene. Vojnička slava i moć, isto kao i retorika nemačke veličine razoružale su "velike Germane" ili pan-Germane, koji su sada bili sve više odvojeni od svojih liberalnih ili čak demokratskih izvora. Ako je uopšte trebalo da dostignu svoje ciljeve, to je bilo putem nove Carevine, ili nikako. Katolici nisu predstavljali ozbiljan problem, što je postalo jasno kad je Bizmarkova kampanja protiv njih obustavljena. Međutim, sami socijaldemokrati, napredujući na očigledno neizbežan način prema većinskom statusu u Carevini, činili su političku snagu koja bi, ako se upravljamo prema primerima drugih zemalja ovog perioda, morala da pomeri nemački Parlament u pravcu fleksibilnijih stavova.

Ipak, u naciji čije je samoodređenje u tako velikoj meri zavisilo od njenih *neprijatelja*, spoljnih i unutrašnjih, ovo

nije bilo potpuno neočekivano²⁹; štaviše s obzirom da je po definiciji antidemokratska, vojna elita je predstavljala moćno sredstvo za asimilovanje srednje klase u status vladajuće klase. Ipak, izbor socijaldemokrata, i, manje formalno, Jevreja, kao unutrašnjih neprijatelja, imao je dodatnu prednost, jer nacionalizam Carstva nije bio u stanju da ga eksploatira do kraja. On je omogućio demagoški poziv protiv kako liberalnog kapitalizma, tako i protiv proleterskog socijalizma, koji je mogao da mobilise velike mase nižih srednjih slojeva, zanatlija i seljaka, koji su osećali pretnju od oboje, pod zastavom "nacije".

Paradoksalno, najdemokratskija, i, kako teritorijalno, tako i po Ustavu, jedna od najjasnije definisanih nacija, suočila se sa problemom nacionalnog identiteta u izvesnom smislu sličnom sa imperijalnom Nemačkom. Osnovni politički problem SAD, kada je mogućnost secesije bila otklonjena, bio je kako asimilovati heterogenu masu - do kraja perioda koji posmatramo, prilivom ljudi je bilo skoro nemoguće upravljati - stanovnika koji su bili Amerikanci, ne po rođenju, nego po useljenju. Amerikance je trebalo stvoriti. Izmišljene tradicije SAD u ovom periodu su prvenstveno stvarane da dostignu ovaj cilj. S jedne strane, imigranti su ohrabrivani da prihvate rituale kojima se obeležavala istorija nacije - Revolucija i Očevi nacije (4. juli) i protestantsku anglosaksonsku tradiciju (Dan zahvalnosti) — što su oni zaista i radili, pa su ovo sada postali praznici i prilike za javno i privatno proslavljanje⁵⁰ (obrnuto, "nacija" je apsorbovala kolek-

²⁹ H.-U. Wehler, *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918* (Göttingen, 1973), str. 107-110.

⁵⁰ Istorija ovih praznika treba tek da se napiše, ali izgleda jasno da su oni mnogo više institucionalizovani na nacionalnom nivou u poslednjoj trećini XIX veka. G. W. Douglas, *American Book*

tivne rituale imigranata - Dan Sv. Patrika, i kasnije, Kolumbov dan - u strukturu američkog života, uglavnom kroz snažne asimilacione mehanizme municipalne i državne politike). S druge strane, obrazovni sistem je transformisan u mašinu za političku socijalizaciju takvim sredstvima kao što je obožavanje američke zastave, koje se, kao dnevni ritual u državnim školama raširilo od 1880-ih naovamo³¹. Koncept amerikanizma kao čina izbora - odluka da se nauči engleski, da se podnese molba za državljanstvo - i izbor specifičnih uverenja, činova i oblika ponašanja, uveli su odgovarajući koncept ne-amerikanstva. U zemljama koje nacionalnost definišu egzistencijalno mogu da postoje Englezi i Francuzi - nepatriote, ali njihov status Engleza i Francuza ne može da bude u pitanju, sve dok oni takode ne mogu da se definišu kao stranci (*métèques*). Ipak, u SAD, kao i u Nemačkoj, neamerikanstvo ili *vaterlandslose* baca sumnju na stvarni status te osobe kao člana nacije.

Kao što se moglo očekivati, radnička klasa je predstavljala najveći i najvidljiviji deo tih sumnjivih članova nacionalne zajednice; time sumnjivijih što su u SAD oni stvarno mogli da budu klasifikovani kao stranci. Mase novih imigranata bile su radnici; obrnuto, bar do kraja 1860-ih godina, ispostavlja se da je većina radnika u bukvalno svim većim gradovima zemlje rođena izvan nje. Nije jasno da li je koncept ne-amerikanstva, koji može da se prati unazad bar do 1870-ih

of Days (New York, 1937); Elizabeth Hough Sechrist, *Red letter Days: A Book of Holiday Customs* (Philadelphia, 1940).

³¹ R. Firth, *Symbols, Public and Private* (London, 1973), str. 358-359; W. E. Dziewis, *Patriotism on Parade. The Story of Veterans and Hereditary Organisations in America 1783-1900* (Cambridge Mass., 1955), str. 218-222; Douglas, *op. cit.*, str. 326-327.

godina³², bio u većoj meri reakcija stanovništva rođenog u Americi protiv stranaca, ili anglosaksonske protestantske srednje klase protiv radnika koji se nisu tu rodili. U svakom slučaju, on je uveo unutrašnjeg neprijatelja od koga je dobar Amerikanac mogao da brani svoje amerikanstvo, ne na poslednjem mestu, pomoću preciznog izvođenja formalnih ili neformalnih rituala, i odbrane svih uverenja konvencionalno i institucionalno ustanovljenih kao karakteristike dobar Amerikanaca.

Možemo se malo detaljnije pozabaviti izmišljanjem državnih tradicija u drugim zemljama u istom tom periodu. Monarhije su, iz očiglednih razloga imale tendenciju da ih povezu sa krunom, i u ovom periodu vidi se da počinju vežbe odnosa sa javnošću koje su usredsređene na kraljevske ili carske rituale, koji su sada dobili porodični karakter. To je umnogome olakšano srećnim otkrićem - ili možda bolje da kažemo izmišljanjem - jubileja ili ceremonije godišnjice. Njegova novina je zapravo obeležena u *Novom engleskom rečniku*. Vrednost godišnjica u pogledu pažnje koja im je u javnosti pridavana jasno se pokazuje u vreme kada se pojavljuju prva izdanja poštanskih maraka sa istorijskim ili sličnim predstavama; one su bile vrlo često zastupljene, kao što

¹² Zahvalan sam profesoru Herbertu Gutmanu za ovaj uvid.

"jubilej", osim u biblijskom smislu, prethodno je bio prosto pedeseta godišnjica. Nema znakova pre kraja XIX veka da su stogodišnjice, ili višestruke stogodišnjice, a još manje godišnjice za periode kraće od pedeset godina predstavljale priliku za javno proslavljanje. Novi engleski rečnik [*New English Dictionary*] (1901) navodi pod "jubilej" - "posebno učestalo u poslednje dve decenije XIX veka odnosi se na dva 'jubileja' kraljice Viktorije" 1887. i \W)7. godišnjice, švajcarski jubilej Udruženja pošta 1900. godine, i druge proslave", v. str. 615.

pokazuje tabela 1. Poštanske marke su, pored novca, bile najuniverzalnija forma javnog predstavljanja.

TABELA 1. Prva upotreba poštanskih maraka sa istorijskom temom pre 1914. godine³⁴

Zemlja	Prva poštanska marka	Prva poštanska marka sa	Jubilej ili posebna prilika
Austrougarska	1850	1908	Šezdesetogodišnjica Francajozefa
Belgija	1849	1914	Rat (Crveni krst)
Bugarska	1879	1901	Godišnjica ustanka
Nemačka	1872	1899	Otkrivanje spomenika
Grčka	1861	1896	Olimpijske igre
Italija	1862	1910-1911	Godišnjice
Holandija	1852	1906	De Rojterova tristogodišnjica
Portugalija	1852	1894	Petstogodišnjica Pomorca Anrija
Rumunija	1865	1906	Četrdeset godina vladavine
Rusija	1858	1905, 1913	Ratno milosrde, tristogodišnjica
Srbija	1866	1904	Godišnjica dinastije
Španija	1850	1905	Tristogodišnjica Don Kihota
Svajcarska	1850	1907	

Skoro sigurno, jubilej kraljice Viktorije iz 1887. godine, ponovljen deset godina kasnije s obzirom na njegov očigledan uspeh, inspirisao je sledeće prilike za kraljevska ili car-

³⁴ Izvor: *Stamps of the World 1972: A Stanley Gibbons Catalogue* (London, 1972).

ska slavlja u ovoj zemlji, a i drugde. Čak i najtradicionalistič-
kije dinastije - Habsburzi 1908, Romanovi 1913. godine, otkrili su prednosti ove vrste publiciteta. Ona je bila nova sve dotle dok je bila usmerena prema publici, za razliku od tradicionalnih kraljevskih ceremonija osmišljenih da simboliziraju odnos vladara prema božanskoj sili i njegov položaj na vrhu hijerarhije plemstva. Posle Francuske revolucije, svaki monarh je morao, pre ili kasnije, da nauči da se promeni od nacionalnog ekvivalenta "Kralja Francuske" u "Kralja Francuza", znači da ustanovi direktan odnos sa kolektivitetom njegovih / njenih podanika, koliko god nisko oni bili. Iako je mogućnost izbora stila "buržoaske monarhije" bila otvorena, izgleda da su nju birali samo kraljevi skromnijih zemalja, koje su želele da održe takvu sliku o sebi - I Islandija, Skandinavija - iako su čak i neki od vladara čiji je položaj u najvećoj meri zasnovan na božanskoj milosti - pre svega car Franc Jozef - izgleda zamišljali svoju ulogu kao vrednog činovnika koji živi u spartanskim uslovima.

Tehnički nije bilo uočljive razlike između političke upotrebe monarhije za ciljeve jačanja vladara koji su trenutno na vlasti (kao u carstvima Habsburga i Romanova, a možda i u indijskim carstvima) i izgrađivanja simboličke funkcije krunisanih glava u parlamentarnim državama. Oba su se oslanjala na eksploataciju osobe vladara sa ili bez dinastičkih predaka, na nerazrađenu ritualnu situaciju sa srodnim propagandnim aktivnostima i širokim učešćem naroda, i, ne na poslednjem mestu, osvajanje publike koja je bila raspoloživa za zvaničnu indoktrinaciju kroz obrazovni sistem. ( )ba su od vladara napravila fokus jedinstva njegovog naroda ili naroda, simboličkog predstavnika slave i veličine zemlje, njene čitave prošlosti, i kontinuiteta sa sadašnjošću koja *je* menja. Ipak, inovacije su bile u većoj meri namerne i sistematske tamo gde je, kao na primer u Britaniji, oživlja-

vanje kraljevskog ritualizma bilo viđeno kao nužna protivteža opasnostima popularne demokratije. Badžot je već prepoznao vrednost političke razlike, i "uzvišene", za razliku od "efikasnih", delova ustava u danima Drugog reformskog akta. Stari Dizraeli, za razliku od onog mladog, naučio je da koristi "poštovanje prestola i onog ko ga zauzima" kao "snažan instrument moći i uticaja" i do kraja Viktorijine vladavine priroda tog instrumenta je dobro shvaćena. E. Dž. K. Bodli napisao je o krunisanju kralja Edvarda VII:

"Korišćenje od strane ostrašćenih, a ipak praktičnih ljudi, antičkog obreda da bi se obeležio moderni sjaj carstva, prepoznavanje tradicionalne krune od strane slobodne demokratije, kao simbola širom sveta rasprostranjene dominacije njihove rase, predstavlja ne prostu pompu, nego događaj od najvećeg istorijskog interesa."³⁵

Slava i veličina, bogatstvo i moć, mogu simbolički da se podele sa siromašnima kroz ličnosti kraljevske porodice i njihove rituale. Što veća moć, neko bi mogao da primeti, to manje atraktivna buržoaska opcija za monarhiju. I, možemo da prizovemo u pamćenje da je u Evropi monarhija ostala univerzalna forma države između 1870. i 1914. godine, osim u slučaju Francuske i Švajcarske.

II

Najuniverzalnije političke tradicije izmišljene u ovom periodu bile su dostignuće država. Međutim, uspon organizovanih masovnih pokreta koji su tražili poseban ili čak alternativan status u odnosu na državu, vodio je do sličnih razvojnih procesa. Neki od ovih pokreta, posebno politički

³⁵ J. E. C. Bodley, *The Coronation of Edvard VII A Chapter of European and Impérial History* (London, 1903), str. 153, 201.

katolicizam i različiti oblici nacionalizma bili su bolno svesni značaja rituala, ceremonije i mita, uključujući, naravno, i mitološku prošlost. Značaj izmišljenih tradicija je još izraženiji kada se (one) pojavljuju u racionalističkim pokretima koji su inače bili, može se reći, prema tim tradicijama prilično neprijateljski, i kojima je nedostajala serijski proizvedena simbolička i ritualna oprema. Zato najbolji način «la se proučava njihovo pojavljivanje predstavlja jedan ovakav slučaj - slučaj socijalističkih radničkih pokreta.

Najvažniji međunarodni ritual takvih pokreta, 1. maj (1890), spontano se razvio u iznenađujuće kratkom periodu. U početku, on je bio osmišljen kao jedan simultani jednodnevni štrajk i demonstracije sa zahtevom za osmo- i asovni radni dan, utvrđen na datum koji je već nekoliko godina povezan sa ovim zahtevom u SAD. Izbor ovog datuma je svakako u Evropi prilično pragmatičan. On verovatno nije imao ritualni značaj u SAD gde je "Praznik rada" već bio ustanovljen krajem leta. Pretpostavlja se, ne bez osnova, da je on bio utvrđen tako da koincidira sa Danom kretanja, tradicionalnim datumom kojim su se završavali ugovori o unajmljivanju radne snage u Njujorku i Pensilvaniji³⁶. Iako je ovo, kao i slični ugovorni periodi tamo gde se održavala tradicionalna evropska zemljoradnja, originalno predstavljalo deo simbolički ispunjenog godišnjeg ciklusa preindustrijske radne godine, njegova povezanost sa industrijskim proletarijatom bila je očigledno slučajna. Nikakva posebna forma demonstracija nije bila predviđena od strane nove radničke i socijalističke internacionale. Koncept radničkih svetkovina ne samo što nije pomenut u Izvornoj odluci tog tela (1889- godine) nego su ga razni

Maurice Dommanaget, *Histoire du Premier Mai* (Paris, 1953), str. 36-37.

borbeni revolucionari aktivno odbacivali na ideološkim osnovama.

Ipak, izbor datuma tako snažno ispunjenog simbolizmom stare tradicije potvrdio se kao značajan, čak iako je - kao što Van Genep pretpostavlja - u Francuskoj antiklerikalizam radničkog pokreta pružio otpor uključivanju tradicionalnih narodnih praksi u njihovu proslavu Prvog maja³⁷. Od početka je ta prilika privlačila i apsorbovala ritualne i simboličke elemente, posebno one vezane za kvazireligijske ili numinozne proslave ("Maifeier"), što je predstavljalo praznik u oba smisla te reči (Engels, osvrćući se na njega kao na "demonstracije", koristi izraz "Feier", od 1893- godine.³⁸ Adler je prepoznao ovaj element u Austriji od 1892, a Vandervelde u Belgiji od 1893. godine). Andréa Košta je to koncizno izrazio za Italiju (1893. godine): "Katolici imaju Uskrs; stoga će radnici imati svoj sopstveni Uskrs."³⁹ Postoje takode redi osvrta na Vitsun. Neobično sinkretična prvomajska proповед iz Šarlroa (Belgija), preživljava od 1898. godine pod zajedničkim epigrafima "Proleter i svih zemalja ujedinite se" i "Volite jedan drugog"⁴⁰.

Crvene zastave, jedini univerzalni simbol pokreta, od početka su bile prisutne, ali u više zemalja to je bilo i cveće: karanfil u Austriji, crvena (papirna) ruža u Nemačkoj, kupina i mak u Francuskoj, kao i glog. simbol obnove, ko-

³⁷ A. Van Gennep, *Manuel de Folklore Français* I, iv, Les Célébrations Périodiques Cycliques et Saisonnières, 2: Cycle de Mai (Paris, 1949), str. 1719.

³⁸ Engels to Sorge 17 May 1893, in *Briefe und Auszüge aus Briefen an F. A. Sorge u.A.* (Stuttgart, 1906), str. 397. Videti i Victor Adler, *Aufsätze, Reden und Briefe* (Vienna, 1922), i, str. 69-

³⁹ Dommanget, op. cit, str. 343.

⁴⁰ E. Vandervelde and J. Destrée, *Le Socialisme en Belgique* (Paris, 1903), str. 417-418.

ji je za kratko vreme usvojen, a zatim zamenjen, od sredine 1900-ih, durdevkom, čije su asocijacije bile nepolitičke. Malo se zna o ovom jeziku cveća, koji je, sudeći takođe po prvomajskim pesmama u socijalističkoj književnosti, bio spontano povezan sa ovom prilikom. On je sigurno pogodio osnovnu notu Prvog maja, vremena, obnove, rasta, nade i radosti (setimo se devojke sa rascvetalom granom gloga, povezanoj u narodnom pamćenju sa pucnjavom u Furmijeu, Prvog maja 1891- godine)⁴¹. Podjednako, Prvi maj je igrao veliku ulogu u razvoju nove socijalističke ikonografije 1890-ih u kojima je, uprkos očekivanog naglaska na borbi, prevladavala nota nade, vere i dolaska svetlije budućnosti - često izražena metaforom posađene biljke⁴².

Desilo se da je proslavljanje 1. maja inicirano u vreme izuzetnog rasta i ekspanzije u radničkim i socijalističkim pokretima mnogih zemalja, i svakako ne bi moglo da bude ustanovljeno u političkoj atmosferi koja je davala manje nade. Drevni simbolizam prateća, koji je sasvim slučajno povezan sa njim, u ranim 1890-im je savršeno odgovarao prilici.

On je tako ubrzo bio transformisan u godišnju svetkovanu i obred velikog naboja. Godišnje ponavljanje uvedeno je tla ispuni zahteve nižih slojeva. Time je originalni politički sadržaj tog trenutka - zahtevza osmočasovnim radnim danom - neizbežno skliznuo u pozadinu, da bi ustupio mesto sloganima koji su određene godine privlačili nacionalne radničke pokrete, ili češće, neodređenim tvrdnjama o prisutnosti radničke klase, ili još češće, na primer u mnogim la-

⁴¹ Maxime Leroy, *La Coutume Ouvrière* (Paris, 1913), i, str. 246,

⁴² E. J. Hobsbawm, "Man and Woman in Socialist Iconography", *History Workshop*, vi (Autumn 1978), str. 121-138; A. Kossel, *Premier Mai. Quatre-Vingt-Dix ans de Lutttes Populaires dans le Monde* (Paris, 1977).

tinskim zemljama, zajedničkom sećanju na "Čikaške mučenike". Jedini originalni element koji je istrajavao, bio je, umnogome simultani, internacionalizam demonstracija: u ekstremnom slučaju Rusije u 1917. godine, revolucionari su zapravo izneverili svoj sopstveni kalendar da bi proslavljali svoj 1. maj kad i ostatak sveta. I svakako, javna parada radnika *kao klase* činila je suštinu rituala. Bio je to, kako su komentatori zabeležili, čak i među radikalnim i revolucionarnim godišnjicama, *jedini* praznik koji bi se povezivao sa industrijskom radničkom klasom i ni sa jednom drugom; iako su - bar u Britaniji - posebne zajednice industrijskih radnika već pokazivale znake izmišljanja opštih kolektivnih predstavljanja sebe kao *delà svojih* radničkih pokreta. (Duramska rudarska svečanost je održana prvi put 1871. godine)⁴³. Kao i svi takvi ceremonijali, to je bilo, ili je postalo, u osnovi porodično okupljanje u dobrom raspoloženju. Klasične političke demonstracije nisu obavezno bile ovakve. (Ovakav karakter mogao je još uvek da se vidi u takvim kasnije "izmišljenim tradicijama" kao što su nacionalni festivali (talijanskih komunističkih novina Unità). Kao i svi takvi festivali, i ovaj je kombinovao javno i privatno stvaranje dobrog raspoloženja i veselja sa potvrđivanjem lojalnosti pokretu koji je bio osnovni elemenat svesti radničke klase: govorništvo - u tim danima što duže to bolje, jer je dobar govor bio i inspiracija i zabava - zastave, bedževe, slogane i tako dalje. Najvažnije, ono je utvrđivalo prisustvo radničke klase kroz najo-

⁴³ Edward Welbourne, *The Miners' Unions of Northumberland and Durham* (Cambridge, 1923), str. 155; John Wilson, *A History of the Durham Miners' Association 1870-1904* (Durham, 1907), str. 31, 34, 59; W. A. Moyes, *The Banner Book* (Gateshead, 1974). Ove godišnje demonstracije izgleda da su potekle iz Jorkšira 1866. godine.

snovnije utvrđivanje njene moći: uzdržavanje od rada. Jer, paradoksalno, uspeh Prvog maja imao je tendenciju da bude proporcionalan svome povlačenju od konkretnih svakodnevnih aktivnosti pokreta. Taj uspeh je bio najveći tamo gde su aspiracije socijalista prevladale nad političkim realizmom i proračunom radničkih sindikata, koji su, kao u Nemačkoj i Britaniji⁴⁴, imali tendenciju da daju prednost demonstracijama prve nedelje u mesecu nad jednodnevnim štrajkom na Prvi maj svake godine. Viktor Adler osetljiv na raspoloženja austrijskih radnika, insistirao je na demonstrativnom štrajku, nasuprot savetu Kauckog, i kao posledica toga, austrijski Prvi maj dostigao je neobičnu snagu i odjek.⁴⁵ Tako, kao što smo videli, Prvi maj nije u tolikoj meri formalno izmišljen od strane vođa pokreta, koliko je prihvaćen i institucionalizovan s njihove strane na inicijativu njihovih sledbenika.

Snaga nove tradicije bila je nesumnjivo poštovana od strane njenih protivnika. Hitler, sa svojim izoštranim osećanjem za simbolizam, smatrao je poželjnim ne samo da uvrsti avenu radničku zastavu, nego i Prvi maj, preokrećući ga u zvaničan "nacionalni dan rada" 1933. godine i potom razblažio njegove proleTERSKE asocijacije⁴⁶. Možemo, uzgred, da primetimo, da je Prvi maj sada postao opšti praznik rada u EEZ-u.

Prvi maj i slični rituali rada su na pola puta između "političkih" i "društvenih" tradicija. One pripadaju prvima

" Carl Schorske, *German Social Democracy, 1905-1917: The Development of the Great Schism* (New York, 1965 prir.), str. 91-97.

⁴⁵ M. Ermers, *Victor Adler: Aufstieg u. Grosse einer sozialistischen Partei* (Vienna and Leipzig, 1932), str. 195.

¹⁶ Helmut Hartwig, "Plaketten zum 1. Mai 1934-39", *Aesthetik und Kommunikation*, vii, no. 26 (1976), str. 56-59.

kroz povezanost sa masovnim organizacijama i partijama koje bi mogle - i svakako imale za cilj - da postanu režimi i vlast, a drugima zato što su izvorno izražavale radničku svest o svom postojanju kao posebne klase, koliko god je ovo bilo neodvojivo od organizacija te klase. Dok su u mnogim slučajevima kao što je austrijska socijaldemokracija ili britanski rudari - klasa i organizacija postale neodvojive, ne pretpostavlja se da su one identične. "Pokret" je razvio sopstvene tradicije, koje su delile vođe i borbene članovi, ali ne obavezno i glasači i sledbenici; obrnuto, klasa je mogla da razvije svoje sopstvene "izmišljene tradicije" koje su bile i nezavisne od organizovanih pokreta, i, čak, sumnjive u očima aktivista. Dve od njih, i jedna i druga očigledno produkti našeg doba, zaslužuju kratak osvrt. Prva je pojava - posebno u Britaniji ali možda istovremeno i u drugim zemljama - odevanja kao demonstracije pripadnosti klasi. Druga je povezana sa masovnim sportovima.

Nije slučajno da je strip koji je blago satirizovao tradicionalnu mušku kulturu radničke klase starih industrijskih zona Britanije (posebno severo-istok) izabrao kao svoj naziv i simbol pokrivalo za glavu koje je stvarno predstavljalo amblem klasne pripadnosti britanskog proletarijata kad ovaj nije bio na poslu: "Endi Kačket". Slično izjednačavanje klase i kape postojalo je donekle u Francuskoj⁴⁷, i moguće, u nekim delovima Nemačke. U Britaniji, bar ikonografska evidencija navodi na to da se proleterci nisu univerzalno poistovećivali sa kačketom do 1890-ih, ali da je do

⁴⁷ "L'ouvrier même ne porte pas ici la casquette et la blouse", primetio je prezrivo Žil Valez u Londonu 1872., za razliku od klasno svesnih Parižana. Paul Martine/, *The French Communist Refugees in Britain, 1871-1880* (Univ. of Sussex, doktorska disertacija, 1981), str. 341.

kraja edvardovskog doba - kao što potvrđuju fotografije masa koje se razilaze sa fudbalskih utakmica ili velikih mitinga - poistovećivanje bilo gotovo potpuno. Uspon proleterske kape čeka svog hroničara. Možemo da pretpostavimo da će ona ili on pronaći vezu između njene istorije i razvoja masovnih sportova, stoga što se ovaj posebni tip pokrivala za glavu prvo pojavio kao deo sportske odcće u gornjim srednjim klasama. Šta god bilo njegovo poreklo, ono je očigledno postalo karakteristika radničke klase, ne samo zato što bi pripadnici drugih klasa, ili oni koji su imali aspiracija prema takvom statusu, oklevali da budu pomešani sa proleterima, nego i zato što manuelni radnici nisu marili da izaberu (osim bez sumnje u vrlo formalnim prilikama) da pokrivaju glave na bilo koji drugi od mnogih raspoloživih načina. Kej Hardijev demonstrativni ulazak u parlament sa kačketom (1892. godine) pokazuje da je u tome prepoznat elemenat klasnog potvrđivanja⁴⁸. Nije nerazumno pretpostaviti da su mase toga bile svesne. U okviru jednog nedovoljno poznatog načina odevanja, oni su u poslednjim deeenijama XIX i prvoj deceniji XX veka prilično brzo usvojili običaj da nose kačket, kao deo karakterističnog obrasca "kulture radničke klase" koji se tada uobličavao.

Ostaje da se napiše odgovarajuća istorija proleterskog načina odevanja u drugim zemljama. Ovde možemo samo da zabeležimo da su njene političke implikacije bile jasno shvaćene, ako ne pre 1914. godine, onda svakako između dva rata, kao što svedoči ovo sećanje na prvu nacionalsocijalističku (zvaničnu) prvomajsku paradu u Berlinu 1933. godine:

⁴⁸ Hardijeva sopstvena kapa. slična lovačkoj, predstavlja prelažnu fazu ka moguće univerzalnom, "Endi kačketu".

"Radnici... su nosili pohabanu, ali čistu odeću i takve mornarske kape kakve su tada bile opšti spoljni znak raspoznavanja njihove klase. Ove kape bile su ukrašene neupadljivim kaišem najčešće od crnog laka, ali često zamenjenim kožnim kaišem sa kopčama. Socijaldemokrate i komunisti nosili su ovaj tip kaiša na svojim kapama, nacionalsocijalisti drugi tip, razdvojen u sredini. Ova sitna razlika odjednom je zapadala za oko. Banalna činjenica da je više radnika nego ikad nosilo na svojim kapama razdvojene kaiševe nosila je fatalnu poruku o izgubljenoj bici"".

Politička veza radnika i kape u Francuskoj između rata - takode je ustanovljena (*la salopette*), ali njena istorija je pre 1914. godine tek čeka da bude istražena.

Prihvatanje sportova, posebno fudbala, kao masovnog proleterskog kulta, ostalo je podjednako nepoznato, ali se bez sumnje odigralo podjednako brzo⁴⁹. Ovde je lakše ustanoviti vremenski period. Između sredine 1870-ih, najranije, i sredine ili kasnih 1880-ih, fudbal je zadobio sve institucionalne i ritualne karakteristike koje su nam dan danas poznate: profesionalizam, Liga, kup, sa godišnjim hodočašćima vernika koji demonstriraju proleterski trijumf u glavnom gradu, redovna poseta subotnjem meču, "navijači" i njihova kultura, ritualno rivalstvo, obično između dve polovine industrijskih gradova ili velikih urbanih zona (Mančester Siti i Junajted, Nots Kaunti i Forest, Liverpul i Everton). Štaviše za razliku od drugih sportova sa regionalnom ili lokalnom proleterskom bazom - kao što je ragbi unija u Južnom Velsu⁵⁰ -

⁴⁹ Stephan Hermlin, *Abendlicht* (Leipzig, 1979), str. 92.

⁵⁰ Tony Mason, *Association Football and English Society, 1863-1915* (Brighton, 1980).

" Up. David B. Smith and Gareth W. Williams, *Field of Praise: Official History of the Welsh Rugby Union, 1881-1981* (Cardiff, 1981).

fudbal je funkcionisao i na lokalnom i na nacionalnom nivou, tako da je tema dnevnog fudbalskog meča obezbedila zajedničku osnovu za razgovor između praktično bilo koja dva radnika muškog pola u Engleskoj ili Škotskoj.

Priroda fudbalske kulture u ovom periodu - pre nego što je ona duboko prodrila u urbane i industrijske kulture drugih zemalja - još uvek nije dobro shvaćena⁵². Njena socio-ekonomska struktura je poznatija. Originalno razvijan od strane srednjih klasa u državnim školama kao amaterski sport koji izgrađuje karakter, on je za kratko vreme (tlo 1885. godine) proletarizovan i prema tome profesionalizovan; simbolička prekretnica - koja je prepoznata kao klasni sukob - bio je poraz Old Etonijansa od strane liolton Olimpika u finalu kupa 1883. godine. Sa profesionalizacijom, većina filantropskih i moralizatorskih figura iz nacionalne elite se povukla ostavivši rukovođenje klubova u rukama lokalnih biznismena i drugih uglednih ljudi. Oni su predstavljali čudnu karikaturu klasnih odnosa industrijskog kapitalizma, pošto su bili poslodavci pretežno proleterskoj radnoj snazi, koja je bila privučena u industriju višim nadnicama, mogućnošću da postanu srećni dobitnici pre nego što se penzionišu (zahvaljujući dobrotvornim mečevima), ali iznad svega mogućnošću da se proslave. Struktura britanskog fudbalskog profesionalizma bila je prilično različita od profesionalizma u sportovima u kojima su srednje klase i aristokrati ja učestvovala (kriket) ili su ih kontrolisale (trke) ili od onih gde je narodska

" U drugim zemljama, pionire su predstavljali britanski iseljenici i timovi lokalnih fabrika kojima su upravljali Britanci, ali iako je jasno da je fudbal do 1914. godine u nekim glavnim gradovima i Industrijskim zonama evropskog kontinenta bio u jednoj meri n.miralizovan, teško da je već tada bio postao masovni sport.

zabava postala biznis, što je bilo drugo sredstvo bekstva od sudbine radničke klase; i ono je takode predstavljalo model za neke sportove siromašnih (boks)⁵³.

Po svoj prilici postojala je tendencija da se fudbaleri biraju od kvalifikovanih, pre nego od nekvalifikovanih radnika⁵⁴, verovatno za razliku od boksa, sporta koji je regrutovao ljude iz okruženja u kojima je sposobnost da se vlada sobom bila ili korisna za preživljavanje, na primer u velikim gradskim slamovima, ili je bila deo muške kulture povezane sa vrstom posla, na primer u rudnicima. Iako je urbani i radnički karakter fudbalskih masa očevidan⁵⁵, njihov tačan sastav prema godinama ili socijalnom poreklu nije jasan; niti je jasan razvoj "navijačke kulture" i njenih običaja; niti mera u kojoj tipični fudbalski entuzijasta (za razliku od tipičnog navijača na trkama) jeste ili je nekad bio aktivan igrač amater. S druge strane, jasno je da, dok je za mnoge ljude ove vrste, kao što pokazuju apokrifne poslednje rači borbenog radničkog aktiviste, vera u Isusa Hrista, Kajra Hardija i Hadersfild Junajted išla zajedno, organizovani pokret pokazivao je kolektivni nedostatak entuzijazma za ove stvari, kao i za nekoliko drugih nepolitičkih aspekata svesti radničke klase. Svakako, za razliku od centralnoevropske socijaldemokratije, britanski radnički pokret nije razvio svoje sopstvene sportske organizacije, sa izuzetkom biciklističkih klubova u 1890-im godinama

⁵³ W. F. Mandle, "The Professional Cricketer in England in the Nineteenth Century", *Labour History Journal of the Australian Society for the Study of Labour History*, xxiii (Nov. 1972), str. 1-16; Wray Vamplew, *The Turf: A Social and Economic History of Horse Racing* (London, 1976).

⁵⁴ Mason, *op. cit.*, str. 90-93.

⁵⁵ Mason, *op. cit.*, str. 153-156.

čije su veze sa progresivnim načinom mišljenja bile zapa-
žene⁵⁶.

Koliko god malo znali o masovnom sportu u Britaniji, još manje znamo o onom na kontinentu. Reklo bi se da je ovde sport koji je uvezen iz Britanije ostao zabran srednje klase mnogo duže nego u zemlji iz koje je potekao, ali da su se inače obraćanje fudbala radničkoj klasi, zamena amaterskog fudbala srednje klase plebejskim profesionalnim fudbalom i sve veća masovna urbana identifikacija sa klubovima, razvijali na sličan način⁵⁷. Najveći izuzetak, nevezan za takmičenja, bliži šou biznisu nego aktivnostima na otvorenom prostoru, kao što je rvanje (sumnjiv nemačkom gimnastičkom pokretu, ali sa širokom popularnom podrškom), bio je biciklizam. Na kontinentu je ovo verovatno bio jedini moderan masovni sport - o čemu svedoči konstrukcija velodroma u velikim gradovima - četiri samo u

* Na pamet padaju biciklistički Klarion klubovi, ali i osnivanja Oadbi biciklističkog kluba, od strane radikalnog lokalnog lovokradice, radničkog aktiviste i opštinskog savetnika. Priroda ovog sporta - kojeg su u Britaniji tipično upražnjavali mladi amateri - bila je prilično različita od masovnog proleterskog spona. David Prynne, "The Clarion Clubs, Rambling and Holiday Associations in Britain since the 1890s", *Journal of Contemporary History*, xi, br. 2 i 3 (July 1976), str. 65-77; anon., "The Clarion Fellowship", *Marx Memorial Library Quarterly Bulletin*, Ixxvii (Jan-Mar. 1976), str. 6-9; James Hawker, *A Victorian Poacher*, prir. G. Christian (London, 1961), str. 25-26.

⁵⁷ U rurskom klubu Schalke 04, trideset pet od četrdeset četiri člana koji se mogu identifikovati u periodu 1904-1913. godine, bili su rudari, radnici ili zanatlije; takode u periodu 1914-1924 sedamdeset tri od osamdeset osam, a u periodu 1924-1934, devedeset jedan od sto dvadeset dva. Siegfried Gehrman, "Fussball in einer Industrieregion", u: J. Reulecke i W. Weber (prir.), *l'amilie, Eabrik, Feierabend* (Wupperlal, 1978), str. 377-398.

Berlinu pre 1913 - i ustanovljavanje *Tour de France*^ 1903. godine. Pokazuje se da su u Neraačkoj bar vodeći profesionalni biciklisti bili radnici⁵⁸. Profesionalni šampionati postojali su u Francuskoj od 1881. godine, u Švajcarskoj i Italiji od 1892. godine, u Belgiji od 1894. godine. Nema sumnje da su jak komercijalni interes za ovaj sport od strane proizvođača i drugi reklamni interesi ubrzali njegovu popularnost⁵⁹.

III

Mnogo teže pitanje bilo je da se uspostavi klasno prisustvo elite nacionalne srednje klase, kao i učešće šire srednje klase, a to je postalo prilično hitno u vreme kada su zanimanja koja su pretendovala na status srednje klase, ili broj onih koji su imali prema njemu aspiracije, rasli izvesnom brzinom u industrijskim zemljama. Kriterijum za članstvo u ovakvim klasama nije nikako mogao biti tako jednostavan kao rođenje, vlasništvo nad zemljom, manuelni rad, ili priznanica o zaradi, i, iako je društveno priznat minimum svojine i zarade bez sumnje bio neophodan uslov za to, on nije bio dovoljan. Štaviše, po prirodi stvari takva klasa je uključivala osobe (ili pre porodice) vrlo različitih stepnjeva bogatstva i uticaja, a svaki sloj je nastojao da na podređene gleda s visine. Fluidnost granica činila je uspostavljanje jasnih kriterijuma o socijalnoj različitosti neobično teškim. Pošto su srednje klase bile *par excellance* locus socijalne mobilnosti i individualnog samorazvoja, pristup

⁵⁸ Annemarie Lange, *Da s Wilbelminische Berlin* (E. Berlin, 1967), gl. 13, posebno str. 561-562.

⁵⁹ Dino Spatazza Moncada, *Starta del Ciclismo dai Primi Passi ad Oggi* (l'arma, bez datuma).

n njihovoj se teško mogao zatvoriti. Problem je bio dvostruk. Prvo, kako definisati i odvojiti istinsku nacionalnu elitu gornje srednje klase (*haute bourgeoisie*, Grossbürgertum) i kada su relativno čvrsti kriterijumi kojima bi subjektivna klasna pripadnost mogla biti definisana u stabilnim lokalnim zajednicama, bili narušeni, a poreklo, srodstvo, međusobno venčavanje, lokalna mreža poslova, privatne društvene veze i politika nisu više omogućavale pouzdanu orijentaciju. Drugo, kako da se uspostavi identitet i način predstavljanja za relativno veliku masu onih koji niti su pripadali ovoj eliti niti "masama" - ili čak onom očigledno inferiornom redu sitne buržoazije "nižih srednjih klasa" koje je bar jedan britanski komentator nepokolebljivo razvrstao sa manuelnim radnicima, pošto pripadaju svetu škola sa internatom⁶¹. Da li bi ona mogla biti definisana, da li bi mogla da sebe definiše drugačije nego kao da se "u osnovi sastoji od porodica koje se socijalno uzdižu", kao što je francuski posmatrač britanske scene smatrao, ili kao ono što je preostalo kada su mnogo očiglednije prepoznatljive mase i "gornjih deset" bile izuzete iz populacije, kako je jedan Englez učinio?⁶¹ Dalje se pojavljivao problem koji je dodatno zakomplikovao ovo pitanje: pojava da se žena srednje klase sve više emancipovala, i sama po sebi, postajala akter na javnoj sceni. Dok je broj dečaka u francuskim licejima između 1897. i 1907. godine porastao sasvim skromno, broj devojčica se povećao za 170%.

⁶¹ W. R. Lawson, *John Bull and his Schools: A Book for Parents, Ratepayers and Men of Business* (Ldinburgh and London, 1888), str. 39.

⁶² Paul Descamps, *L'Education dans les Ecoles Anglaises*, Bib. de la Science Sociale (Paris, Jan. 1911), str. 25; Lawson, *op. cit.*, str.

Za višu srednju klasu ili "haute bourgeoisie" kriterijumi i institucije koji su prethodno služili da bi se aristokratska vladajuća klasa prikazala kao bolja, predstavljali su očigledan model samo ih je trebalo proširiti i prilagoditi. Fuzija dve klase u kojoj su nove komponente prestale da se prepoznaju kao nove, bila je ideal, iako taj ideal verovatno nije bilo moguće sasvim dostići, čak ni u Britaniji, gde je bilo sasvim moguće za porodicu notingemskih bankara da postigne da kroz nekoliko generacija sklapa brakove sa kraljevskom porodicom. Ono što je omogućilo ovakvu asimilaciju (sve dok su one bile institucionalno dozvoljene), bio je taj element stabilnosti koji je, kao što je francuski posmatrač primetio u Britaniji, uspostavio razliku između već etabliranih i onih tek pristiglih generacija visoke buržoazije koje su se u prvoj generaciji tek uspinjale na društvenoj lestvici⁶². Brzo sticanje zaista ogromnog bogatstva takođe bi omogućavalo prvoj generaciji plutokrata da sebi priušte aristokratski milje, koji je u buržoaskim zemljama počivao ne samo na tituli i poreklu, nego i na dovoljnoj količini novca da se održava odgovarajući luksuzni životni stil⁶³. U edvardovskoj Britaniji, plutokrati su rado prihvatili takve mogućnosti⁶⁴. Ipak, pojedinačna asimilacija mogla je da posluži samo izrazitoj manjini.

Osnovni aristokratski kriterijum porekla bi, međutim, mogao da se prilagodi u cilju definisanja relativno velike nove elite gornje srednje klase. Tako se razvila strast za genealogijom u SAD u 1890-im godinama. Bilo je to prevažno žensko interesovanje: "Kćeri američke revoluci-

⁶² Descamps, *op. cit.*, str. 11, 67.

⁶³ *Ibid.*, str. 11.

⁶⁴ Jamie Camplin, *The Rise of the Plutocrats: Wealth and Power in Edwardian England* (London, 1978).

je" (1890) su živele i razvijale se, dok su malo ranije "Sino-vi američke revolucije" izbledeli i izgubili se. Iako je prividni cilj bio da se belci i protestanti rođeni u Americi razlikuju od mase novih imigranata, njihov stvarni cilj je bio da se ustanovi ekskluzivni gornji sloj unutar bele srednje klase. D.A.R. nisu imale više od 30 000 članova 1900. godine, najviše u uporištima "starog" novca - Konektikatu, Njujorku, Pensilvaniji - mada takođe i među čikaškim milionerima koji su bili u ekspanziji⁶⁵. Organizacije kao što su ove razlikovale su se od mnogo restriktivnijih napora da se oformi grupa porodica kao kvazi-aristokratska elita (uključivanjem u *Društveni registar* [Social Register], i slično), zahvaljujući tome što su obezbeđivale povezanost širom nacije. Moglo se očekivati da će manje ekskluzivni D.A.R. pre da pronade odgovarajuće članstvo i u takvim gradovima kao Omaha, nego vrlo elitistički *Društveni registar*. Istorija potrage srednje klase za genealogijom ostaje da se napiše, ali sistematska američka koncentracija na ovo zanimanje bila je verovatno, u ovom periodu, donekle izuzetna.

Mnogo značajnije bilo je školovanje, dopunjeno u izvesnom smislu amaterskim sportovima, koji su bili tesno povezani s njim u anglosaksonskim zemljama. Ovo zbog toga što je školovanje obezbeđivalo ne samo pogodno sredstvo socijalne kompatibilnosti između pojedinaca ili porodica kojima je nedostajao inicijalni lični odnos, a na nacionalnoj skali, sredstva uspostavljanja zajedičkih obrazaca ponašanja i vrednosti, nego takođe i set međusobno povezanih mreža između produkata uporedivih institucija i, indirektno, kroz institucionalizaciju "starih drugova", "alumnusa" ili "Alte Herren"- a, snažnu mrežu intergeneracijske stabilnosti i kontinuiteta. Staviše, ono je donosilo, u grani-

cama, mogućnost širenja elite gornje srednje klase, socijalizovane u određenom odgovarajuće prihvatljivom maniru. Svakako, obrazovanje u XIX veku postalo je u najvećoj mjeri pogodan i univerzalan kriterijum za određivanje socijalne stratifikacije, iako nije sasvim jasno kada je on to činio. Osoba koja je imala samo osnovno obrazovanje neizbežno je klasifikovana kao pripadnik nižih redova. Minimalni kriterijum za prihvatanje statusa srednje klase bilo je srednje obrazovanje između, recimo, četrnaeste i šesnaeste godine. Više obrazovanje, izuzev u slučaju nekih vrsta strogo usmerene profesionalne obuke, jasno je kvalifikovalo osobu za gornju srednju klasu i druge elite. Uzgred, sledi da je tradicionalna građansko-preduzetnička praksa slanja sinova na posao u srednjim tinejdžerskim godinama, ili izbegavanja univerzitetskog obrazovanja, izgubila osnov. To se svakako desilo u Nemačkoj, gde je 1867. godine trinaest od četrnaest industrijskih gradova Rajnlanda odbila da dâ doprinos proslavi pedesete godišnjice borskog univerziteta na temelju toga što ga nisu pohađali ni industrijalci ni njihovi sinovi⁶⁶. Do 1890-ih godina procenat borskih studenata iz porodica *Besitzbürgertum-a* porastao je od 23 do skoro 40, dok su oni iz tradicionalne profesionalne buržoazije (*Bildungsbürgertum*) pali sa 42 na 31⁶⁷. To je verovatno bilo tako u Britaniji, iako su francuski posmatrači u 1890-im godinama još uvek beležili sa iznenade-

⁶⁶ Citirano u E. J. Hobsbawm, *The Age of Capital* (London, 1977), str. 59; F. Zunkel, "Industriebürgertum in Westdeutschland", in H. U. Wehler (ed.), *Moderne deutsche Sozialgeschichte* (Cologne and Berlin, 1966), str. 323.

⁶⁷ K. H. Jarausch, "The Social transformation of the University: The Case of Prussia 1865-1915", *Journal of Social History*, xii, no. 4 (1979), str. 625.

njem da su Englezi retko napuštali školu posle 16 godine^m. Ovo svakako nije bio slučaj u gornjoj srednjoj klasi, iako je malo sistematskih istraživanja urađeno na ovu temu.

Školovanje u srednjim školama donelo je opšti kriterijum pripadanja srednjoj klasi, ali suviše opšti da bi definisao i selekcionisao elite koje su se brzo razvijale, pa ipak brojčano bile prilično male, i koje su, bilo da ih zovemo vladajuća klasa ili "establišment", zapravo vodile državnu politiku. Čak i u Britaniji, gde nikakav sistem državnog srednjeg obrazovanja nije postojao pre dvadesetog veka, posebna podvrsta "javnih škola" morala je da se formira unutar srednjeg obrazovanja. One su prvi put zvanično definisane 1860-ih godina, i razvijale su se i kroz porast broja učenika devet škola tada priznatih kao takvih, (od 2 741 dečaka 1860. godine, na 4 553 1906. godine); takođe kroz dalje dodavanje škola za koje se priznavale da pripadaju eliti. Pre 1868. godine, najviše dva tuceta škola su imala ozbiljan zahtev za ovakvim statusom, ali do 1902. godine prema Honejevim kalkulacijama, one su se sastojale od minimalne "kratke liste" od 64 škole i maksimalne "duge liste" od 104 škole, okvirno oko 60 ili nešto više neodređenih slučajeva⁶⁹. Univerziteti su se u ovom periodu razvijali u većoj meri tako što su povećavali prijem nego kroz nove fondacije, ali ovaj rasi je bio dovoljno dramatičan da izazove ozbiljnu brigu o hiperprodukciji diplomaca, bar u Nemačkoj. Između sre-

^m Max Leclerc, *L'Education des Classes Moyennes et Dirigeantes m Angleterre* (Paris, 1894), str. 133, 144; P. Bureau, "Mon Séjour dans une Petite Ville d'Angleterre", *La Science Sociale (suivant la Méthode de F. Le Play)*, 5th yr, ix (1890), str. 70. up. takođe i Patrick Joyce, *Work, Society and Politics: The Culture of the Factory in later Victorian England* (Brighton, 1980), str. 29-34.

⁶⁹ J. R. de S. Honey, *Tom Broun's Universe: The Development of the Victorian Public School* (London, 1977), str. 273-

dine 18704h i 18804h godina, broj studenata se skoro udvostručio u Nemačkoj, Austriji, Francuskoj i Norveškoj, a više nego udvostručio u Belgiji i Danskoj⁷⁰, Ekspanzija u SAD bila je još spektakularnija. Do 1913. godine, bilo je 38,6 studenata na 10 000 stanovnika u toj zemlji, u poređenju sa uobičajenom kontinentalnom vrednošću od 9-11,5 (i manje od osam u Britaniji i Italiji)⁷¹. Problem defmisanja efektivne elite unutar rastućeg broja onih koji su posedovali ulaznicu u vidu traženog obrazovanja bio je stvaran.

U najširem smislu, rešavanju tog problema se pristupilo kroz institucionalizaciju. *Godišnjak javnih škola* (izlazio od 1889- godine) ustanovio je škole - članice takozvane Hedmasters konferencije, kao prepoznatljivu nacionalnu, pa čak i internacionalnu zajednicu, ako ne jednakih, ono bar uporedivih; i Birdovo *Američko bratstvo koledža* (7 izdanja između 1879. i 1914. godine) učinilo je isto; članstvo u njemu označavalo je elitu u masi američkih univerzitetskih studenata. Ipak, tendencija nastojanja da se oponašaju institucije pridošlica, učinila je poželjnim da se povuče linija između istinske "gornje srednje klase" ili elita, i onih jednakih koji su bili manje jednaki od ostalih⁷².

⁷⁰ J. Conrad, "Die Frequenzverhältnisse der Univesitäten der hauptsächlichsten Kulturländer auf dem Europaischen Kontinent", *Jahrbuch. N. ÖK. u. Statistik*, 3er série, i (1891), str. 376-394.

⁷¹ Joseph Ben-David, "Professions in the Class System of Present-Day Societies", *Current Sociology*, xii, no. 3 (1963-1964), str. 63-64.

⁷² "Kao posledica opšteg snobizma Engleza, iznad svega onih Engleza koji su se uspinjali na društvenoj lestvici, obrazovanje srednje klase imalo je tendenciju da se formira po modelu više srednje klase, ali uz manji utrošak vremena i novca", "Descamps, *L'Education dans les Ecoles Anglaises*, str. 67. Fenomen daleko od toga da je bio čisto britanski.

Kazlog za ovo nije bio samo snobovski. Narastajuća nacionalna elita takode je zahtevala konstrukciju istinski efektivnih mreža interakcije.

Ovde, može se pretpostaviti, leži značaj institucije "starih drugova", "alumni"-ja ili "Alte Herren", koji se sada razvio i bez kojeg "mreža starih drugova" nije mogla da postoji kao takva. U Britaniji "večere starih drugova" izgleda da su otpočele u 1870-im godinama, "društva starih drugova" otprilike u isto vreme - ona su se umnožila posebno u 1890-im godinama, praćena, kratko zatim, izmišljanjem odgovarajuće "stare školske veze"⁷³. Izgleda da praksa slanja sinova u očeovu staru školu svakako nije postala uobičajena pre kraja veka: samo 5% Arnokiovih učenika poslalo je svoje sinove u Ragbi⁷⁴. U SAD stvaranje "od se ka bivših studenata" takode je počelo u 1870-im godinama, formirajući krugove kultivisanih ljudi koji inače ne bi poznavali jedan drugog⁷⁵, i tako, nešto kasnije, konstruisali razrađene bratstveničke kuće u koledžima, finansirane od strane bivših učenika koji su tako demonstrirali ne samo svoje bogatstvo i medugeneracijske veze, nego takode - kao i u slučaju sličnog razvoja nemačkih studentskih udruženja⁷⁶ - svoj uticaj na mlađu generaciju.

⁷³*The Book of Public School, Old Boys, University, Navy, Army, Air Force and Club Ties*, uvod James Laver (London, 1968), str. 31; videti i Honey, *op. cit.*

⁷⁴ Honey, *op. cit.*, str. 153.

⁷⁵ W. Raimond Baird, *American Collège Fraternities: A Descriptive Analysis of the Society System of the Collèges of the US with a Detailed Account of each Fraternity*, 4th edn (New York, 1890), str. 20-21.

⁷⁶ Bernard Oudin, *Les Corporations Allemandes d'Etudiants* (Paris, 1962), str. 19; Detlef Grieswelle, "Die Soziologie der Kosener Korps 1870-1914": u *Student und Hochschule im 19. Jahrhundert; Studien und Materialien* (Göttingen, 1975).

Tako je *BetaPi Gama* imala 16 odeljenja bivših studenata u 1889. a 110 1913. godine; samo jednu bratstveničku kuću 1889. (iako su neke već bile izgrađene) ali 47 1913. godine. *Pi Delta Beta* imala je prvo udruženje bivših studenata 1876, ali do 1913- godine broj je porastao skoro do jedne stotine.

TABELA 2. *Alumnt bratstvo Delta Kappa Epsilon (Dortmund)*¹¹

	1850-tih	1890-tih
Civilna službenici i pravnici	21	21
Medicinari	3	17
Sveštenstvo	6	10
Profesori	8	12
Poslovni ljudi	8	27
Novinari i intelektualci	1	10
Drugi	3	5
Ukupno	50	102

U SAD i Nemačkoj uloga ovih intergeneracijskih mreža je bila svesno umanjivana, moguće zato što je u obe zemlje njihova inicijalna uloga da obezbeđuju ljude koji rade u javnim službama bila vrlo jasna. "Alte Herren" koji su bili aktivni u "Kôsenner Korps", elitnim udruženjima ove vrste u 1870-im, uključivala su 18 ministara, 835 civilnih službenika, 648 pravnih službenika, 127 opštinskih službenika, 130 vojnika, 651 medicinara (od kojih 10% na rukovodećim položajima), 435 srednjoškolskih i univerzitetskih profesora i 331 pravnika. To je uveliko nadmašivalo broj od 257 zemljoposjednika, 241 bankara, upravnika kompa-

nija i trgovaca, 76 u tehničkim i 27 u naučnim profesijama I 37 "umetnika i izdavača"⁷⁸. Ranija američka bratstva koledža takođe su stavljala naglasak na bivše studente (Beta rinta Pi u 1889- godini ponosio se devetoricom senatora ("etrdesetoricom kongresmena, šestoricom ambasadora i 15 guvernera), ali kao što Tabela 2 pokazuje, ekonomski i politički razvoj davao im je skromnije mesto, i u 1900-im davali su sve više značaja svojim kapitalistima. Svakako te- lo kao Delta Kappa Epsilon, koje je 1913. godine uključivalo jednog Kabota Lodža, i jednog Teodora Ruzvelta, kao I osamnaest eminentnih njujorških bankara među kojima |. P. Morgana i Vitnija, devet moćnih biznismena iz Bostona, trojicu stubova Standard Oil-a, pa čak i, u zabačenoj Minesoti, jednog Džejmsa N. Hila i jednog Vejerhauzera, mora da je predstavljalo groznu poslovnu mafiju. U Britaniji, može se slobodno reći, neformalne mreže, stvorene od strane škole i koledža, osnažene porodičnim kontinuitetom, poslovnim prijateljstvima i klubovima bile su delotvornije nego formalna udruženja. Koliko delotvornije, može da se prosudi na osnovu podataka takvih ustanova; io što su establišment u Blešliju koji se bavio dešifrovanjem i S.O.E. u II svetskom ratu⁷⁹. Formalna udruženja, scm ako namerno nisu svedena na elitu - kao nemački "Kosener Korps", koji je uključivao 8% nemačkih studenata tt 1887. godini, a 5% u 1914⁸⁰ - služila su uglavnom, može se pretpostaviti, da obezbede opšti kriterijum socijalne "prepoznatljivosti". Članstvo u *bilo kojem* "bratstvu grčkog slova" - čak i onim profesionalnim, koja su se umnožila

Grieswelle, *op. cit.* str. 357.

R. Lewin, *UltraGoes to War* (London, 1980 izd.), str. 55-56.

Grieswelle, *op. cit.* str. 349-353-

od kraja 1890-ih⁸¹ i posjedovanje bilo koje kravate sa dijagonalnim prugama u nekoj kombinaciji boja služilo je svrši.

Međutim, osnovno neformalno sredstvo za stratifikaciju teorijski otvorenih sistema koji su se širili, bila je samo selekcija prihvatljivih socijalnih partnera i ovo je postizano iznad svega kroz staro aristokratska zanimanje za sport, transformisan u sistem formalnih takmičenja sa protivnicima selekcionisanim kao značajnim na socijalnoj osnovi. Značajno je da je najbolji kriterijum koji je pronađen u "zajednici javne škole" bio saznavanje koje škole su bile spremne da igraju utakmice jedne protiv drugih⁸², i da su u SAD elitni univerziteti (Ajvi liga) bili definisani, bar na severoistoku, koji je u pogledu toga prednjačio, putem selekcije koledža koji su izabrali da jedni s drugima igraju fudbal, koji je u toj zemlji bio u osnovi sport po poreklu vezan za koledže. Niti je slučajnost da su se formalna sportska takmičenja između Oksforda i Kembridža razvila uglavnom posle 1870., i posebno između 1890. i 1914. godine (videti tabelu 3). U Nemačkoj je ovaj društveni kriterijum bio posebno priznat:

"Karakteristika koja izdvaja akademsku omladinu kao posebnu socijalnu grupu (*Stand*) od ostatka društva, je koncept "Satisfaktionfähigkeit." (prihvatljivost nekoga kao izazivača na duelima), to jest zahtev za specifičnim, društveno deflnisanim standardom časti (*Standesehre*)^m.

^m Berd nabroja četrdeset jedno bratstvo 1914. godine, koje nije spomenuto 1890. Dvadeset osam njih formirano je posle 1900, deset pre 1890. godine, dvadeset osam njih bilo je ograničeno na advokate, doktore, inžinjere, zubare i druge specijaliste.

⁸² Honey, *op. cit.*, sr. 253 i dalje.

⁸³ Giinter Botzert, *Sozialer Wandel der studentiseben Korporationen* (Munster, 1971), str. 123.

TABELA 3. Redovni susreti Oksforda i Kembridža prema datumu kada su ustranovljeni⁸⁴

Godina	Broj takmičenja	Sport
1860-te		<u>Kriket, veslanje, reket, pravi tenis</u>
1860-ih		Atletika, streljaštvo, bilijar, trka s preprekama
1870-ih		<u>Golf, fudbal, ragbi, polo</u>
1880-ih		Kros-kantri, tenis
1890-ih		Boks, hokej, klizanje, plivanje, <u>vaterpolo</u>
1900-1913		Gimnastika, hokej na ledu, lakros, motociklizam, nadvlačenje konopca, mačevanje, auto-trke, brdski motociklizam (neki od ovih su kasnije napušteni), _____

Drugde je segregacija koja je *de facto* postojala, bila prikrivena u nominalno otvorenom sistemu.

Ovo nas vraća na jedan od najznačajnijih novih društvenih običaja ovog perioda: sport. Socijalna istorija sporta gornje i srednje klase tek treba da se napiše⁸⁵, ali tri stvari mogu da se napomenu. Prvo, poslednje dekade devetnaestog veka označavaju odlučujuću transformaciju širenja starih, izmišljanja novih i institucionalizacije većine sportova na nacionalnom, pa čak i internacionalnom nivou. Drugo, ova institucionalizacija omogućila je i javno prikazivanje sporta koje se može, ne govoreći suviše ozbiljno, uporediti

Podaci na osnovu Kraljevskog osiguravajućeg društva, *Sportski rekordi*, deveto izdanje (1914).

⁸⁵ Za neke relevantne podatke, videti Cari Diem, *Weltgeschichte des Sports und der leibeserziehung* (Stuttgart, 1960); Kl. C. Wildt, *Ihiten zur Sportgeschichte. Teil 2, Europa von 1750 bis 1894* (Se horndorf bei Stuttgart, 1972).

sa modom javnih zgrada i spomenika u politici i mehanizmom za proširenje aktivnosti do tada ograničenih na aristokratiju i bogatu buržoaziju, sposoban da unese njihove životne stilove u sve šire slojeve "srednjih klasa". To, da je on na kontinentu ostao sveden na donekle ograničenu elitu pre 1914. godine je drugo pitanje. Treće, on je omogućio mehanizam za povezivanje osoba jednakog socijalnog statusa kojima su inače nedostajale organske socijalne ili ekonomske veze, i možda iznad svega, za pojavu nove uloge buržoaskih žena.

Sport koji je postajao najkarakterističniji za srednje klase može da ilustruje sva tri elementa. Tenis je izmišljen u Britaniji 1873- godine i tu je dobio svoj klasični nacionalni turnir (Vimbldon) 1877. godine, četiri godine pre američkog i četrnaest godina pre francuskog nacionalnog šampionata. Stekao je organizovanu internacionalnu dimenziju (Dejvis kup) do 1900. godine. Kao golf, drugi sport koji je trebalo da demonstrira neobičnu privlačnost za srednje klase, on nije bio baziran na timskim naporima, i njegovi klubovi - upravljajući ponekad prilično skupim nekretninama, koje su tražile prilično skupo održavanje - nisu bili povezani u "lige" i funkcionisali su kao potencijalni ili aktuelni socijalni centri: u slučaju golfa, u suštini za muškarce (eventualno uglavnom za biznismene) u slučaju tenisa, za mlade pripadnike srednje klase oba pola. Štaviše, značajno je da su takmičenja za žene sledila brzo za formalnim ustanovljenjem takmičenja za muškarce. Ženski singl ušao je na Vimbldon sedam godina posle muškog, američki i francuski nacionalni šampionati za žene šest godina posle njihovog ustanovljenja⁸⁶. Takoreći prvi put sport je

⁸⁶ *Encyclopedia of Sports* (S. Brunswick and New York, 1969, izd.): Lawn Tennis.

iako snabdeo žene gornje i srednje klase, kao pojedinačna ljudska bića, priznatom javnom ulogom dostojnom poštovanja, odvojeno od njihove uloge supruga, kćeri, majki ili drugih dodataka muškarcu, izvan ili unutar porodice. Njegova uloga u analizi emancipacije žene zahteva mnogo više pažnje nego što je do sada dobijala, kao i njegov odnos prema putovanjima i godišnjim odmorima srednje klase⁸⁷.

Jedva da je potrebno dokumentovati činjenicu da se institucionalizacija sporta odigrala u poslednjirn decenijama veka. Čak i u Britaniji, ona je jedva bila uspostavljena pre 1870-ih godina - Asocijacija fudbalskog kupa datira se unazad do 1871. godine, oblasni šampionat u kriketu do 1873. godine - a posle toga nekoliko novih sportova je izmišljeno (tenis, badminton, hokej, vaterpolo, i tako dalje) ili *de facto* podignuto na nacionalni nivo (golf) ili sistematizovano (boks). Drugde u Evropi sport u modernom vidu predstavljao je svestan uvoz društvenih vrednosti i životnih stilova iz Britanije, većinom od strane onih koji su bili pod tukajem obrazovnog sistema britanske više klase, kao baron de Kuberten, poštovalac dr Arnolda⁸⁸. Ono što je značajno je brzina kojom su se ove razmene obavljale, iako je za stvarnu institucionalizaciju trebalo nešto više vremena.

Sport srednje klase tako je kombinovao dva elementa i/.mišljanja tradicije: politički i socijalni. S jedne strane on je predstavljao svestan, iako obično nezvaničan napor da se stvori vladajuća elita prema britanskom modelu, koja se

⁸⁷ Za rano priznavanje teniskog kluba kao "oblika revolta kćeri i sinova srednje klase", videti T. H. S. Escott, *Social Transformations of the Victorian Age* (London, 1897), str. 195-196, 444. Videti i li C. K. Ensor, *England 1870-1914*. (Oxford, 1936), str. 165-166.

⁸⁸ Pierre de Coubertin, *L'Ecole en Angleterre* (Paris, 1888); I)icm, *op. cit.*, str. 1130 i dalje.

pridodavala, takmičila sa ili zahtevala da zameni starije aristokratsko-kontinentalne modele, i tako, zavisno od lokalne situacije, povezane sa konzervativnim ili liberalnim elementima u lokalnim gornjim i srednjim klasama⁸⁹. S druge strane, on je predstavljao spontaniji napor da se ocrtaju klasne linije nasuprot masama, uglavnom kroz sistematsko naglašavanje amaterizma, kao kriterijuma za sport gornje i srednje klase (posebno u tenisu, i na Olimpijskim igrama). Međutim, on je takode predstavljao napor da se razvije kako specifičan novi buržoaski obrazac provođenja slobodnog vremena i životnog stila - i suburbani i izvanurbani, podjednako podoban za oba pola⁹⁰ - tako i fleksibilan kriterijum grupnog članstva koji se može povećavati.

I masovni, i sportovi srednjih klasa kombinovali su izmišljanje političkih i socijalnih tradicija u još jednom smislu: obezbeđujući medijum za nacionalnu identifikaciju i stvaranje zajednice. Ovo samo po sebi nije bilo ništa novo, jer su masovna fizička vežbanja dugo već bila povezivana sa liberalno-nacionalnim pokretima (nemački *Turneri*, češki *Sokoli*) ili sa nacionalnom identifikacijom (pucanje iz puške u Švajcarskoj). Svakako, otpor nemačkog gimnastičkog pokreta na nacionalističkim osnovama generalno i anti-hritanskim posebno, očigledno je usporio progres masovnog sporta u Nemačkoj⁹¹. Uspon sporta doneo je nove

⁸⁹ Marcel Spivak, "Le Développement de l'Education Physique et du Sport Français de 1852 à 1914", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, xxiv (1977), str. 28-48; D. Lejeune, "Histoire Sociale et Alpinisme en France, XIX-XX s.", *ibid*, xxv (1978), str. 111-128.

⁹⁰ Ovo se mora razlikovati od obrazaca sporta i dokolice na čistom vazduhu stare aristokratije i vojnika, iako su oni nekad usvajali nove vrste sportova.

⁹¹ John, *op. cit*, str. 107 i dalje.

izraze nacionalizma kroz izbor ili izmišljanje osobenih nacionalnih sportova - velškog ragbija za razliku od engleskog fudbala (*soccer*) i galskog fudbala u Irskoj (1884), koji je osvojio istinski masovnu podršku nekih dvadeset godina kasnije⁹². Međutim, iako je specifično povezivanje fizičkih vežbi sa nacionalizmom kao deo nacionalističkih pokreta ostalo važno - kao u Bengal⁹³ - ono je do sada svakako manje značajno nego druga dva fenomena.

Prvi od njih je bio konkretna demonstracija veza koje su spajale sve stanovnike nacionalne države zajedno, nezavisno od lokalnih ili regionalnih razlika, kao u sve-engleskoj fudbalskoj kulturi, ili u doslovnijem smislu, u takvim institucionalizovanim sportskim takmičenjima kao biciklistički *Tour de France* (1903) za kojim je sledio (*Uro d'Italia* (1909)). Ovi fenomeni bili su još značajniji jer su se razvili spontano ili kroz komercijalne mehanizme. Drugi se sastojao od internacionalnih sportskih nadmetanja, koji su vrlo brzo dopunili one nacionalne, i dostigli svoj tipični izraz u ponovnom oživljavanju olimpijskih igara 1896. godine. Dok smo danas potpuno svesni opsega posredne nacionalne identifikacije koju su takva takmičenja donosila, važno je setiti se da su pre 1914. godine one jedva bile počele da dobijaju svoj moderni oblik. U početku, "internacionalna" takmičenja služila su da podvuku jedinstvo nacija ili carevina prilično na način kako su to činila međuregionalna takmičenja. Britanski internacionalni mečevi

⁹² W. F. Mandle, "Sport as Politics. The Gaelic Athletic Association 1884-1916", in R. Cashman and M. McKernan (prij.), *Sport in History* (Queensland U. P., St. Lucia, 1979).

⁹³ John Rosselli, "The Self-Image of Effeteness: Physical Education and Nationalism in 19th Century Bengal", *Past and Present*, 86 (1980), str. 121-148.

- kao i obično pionirski - suprotstavili su nacije britanskih ostrva jedne protiv drugih (u fudbalu: one britanske u 1870-im, uključujući Irsku u 1880-im godinama) ili različite delove Britanskog carstva (test mečevi su počeli 1877. godine). Prvi internacionalni fudbalski meč izvan britanskih ostrva suočio je Austriju i Mađarsku (1902). Internacionalnim sportom, sa nekoliko izuzetaka, i dalje je dominirao amaterizam - što znači sport srednje klase - čak i u fudbalu, gde je međunarodna asocijacija (FIFA) formirana od strane zemalja koje su imale malo masovne podrške za igre 1904. godine (Francuska, Belgija, Danska, Holandija, Španija, Švedska, Svajcarska). Olimpijske igre ostale su glavna međunarodna arena ovog sporta. Do ovog stupnja nacionalna identifikacija kroz sport protiv stranaca u ovom periodu izgleda da je prvenstveno bila fenomen srednje klase.

Ovo može biti značajno kao takvo samo po sebi. Jer, kao što smo videli, srednje klase su u najširem smislu smatrale subjektivnu grupnu identifikaciju neobično teškom, stoga što u suštini one nisu bile dovoljno malobrojna manjina da ustanove vrstu virtuelnog članstva u klubu širom nacije, kakav je ujedinjavao, na primer, najveći deo onih koji su prošli kroz Oksford i Kembridž, niti dovoljno ujedinjeni zajedničkom sudbinom i potencijalnom solidarnošću, kao radnici⁹⁴. U negativnom smislu, srednja klasa je srna-

⁹⁴ Bilo bi zanimljivo, u zemljama čiji jezici dozvoljavaju da se napravi ova razlika, ispitati promene u uzajamnom obraćanju upotrebom drugog lica jednine, simbolu bratstva isto kao i lične intimnosti. Među višim klasama, njegova upotreba između kolega - studenata (i, kao kod francuskih politehničara, i između bivših studenata), oficira istog puka i slično, je uobičajena. Radnici su imali običaj da ga koriste, čak i kad se međusobno ne poznaju. Leo Uhen, *Gruppenbewusstsein und informelle Gruppenbildung bei deutschen Arbeitern im Jahrhundert der Industrialisierung* (Berlin, 1964),

(rala da je lako da se izdvoji od nižih od sebe takvim sredstvima kao što je kruto insistiranje na amaterizmu u sportu, a takode i životnim stilom i "respektabilnim" vrednostima, da se ne pominje rezidencijalna segregacija. U pozitivnom smislu, može da se pretpostavi, izgledalo im je lakše da ustanove osećanje zajedničke pripadnosti kroz spoljne simbole, među kojima su možda najznačajniji bili oni koji su se ticali nacionalizma (patriotizma, imperijalizma). Može da se pretpostavi da je to kvintesencijalna patriotska klasa u kojoj se nova srednja klasa, ili ona koja je želela da to postane, najlakše kolektivno prepoznava.

Ovo je spekulacija. Ovaj odeljak nam ne dozvoljava da je dalje iznosimo. Na ovom mestu moguće je jedino ukazati da u krajnjoj liniji postoji izvesna *prima facie* evidencija u prilog tome, koja se može videti u privlačnosti patriotizma za sloj belih britanskih okovratnika u južnoafričkom ratu⁹⁵, i ulozi desničarskih masovnih organizacija - koje su se pretežno sastojale od srednjih klasa, ali ne i od elita - u Nemačkoj ud 1880-ih nadalje, u privlačnosti Šenererovog nacionalizma za studente na univerzitetu (nemačkog govornog područja) - što je inače bio sloj srednje klase duboko obeležen nacionalizmom u više evropskih zemalja⁹⁶. Nacionalizam

str., 106-107. Radnički pokret je ustanovio takav način obraćanja za svoje članstvo ("Dragi gospodine i brate").

'•" Richard Priče, *An Impérial War and the British Working-i'.Iass: Working-Class Attitudes and Reactions to the Boer War, 1899-1902* (London, 1972), str. 72-73-

"" Treba zabeležiti da su u Nemačkoj elitna studentska udruženja ndolela principu antisemitizma za razliku od onih neelitnih, iako su ili *de facto* primenjivala (Grieswelle, *op. cit.*, str. 335). Slično, antisemitizam se javio u nemačkom gimnastičkom pokretu zbog pritiska i/nutra, nasuprot izvesnom otporu od strane starog nacionalno-liberalnog, buržoaskog vodstva pokreta. Oohn, *op. cit.*, str. 65).

koji je jačao bio je umnogome identifikovan sa političkom desnicom. U 1890-ima godinama, nemački gimnastičari, koji su prethodno bili liberalni nacionalisti, napuštali su *en masse* stare nacionalne boje da bi usvojili novi crno-belo-crveni barjak: 1898. godine samo 100 od 6501 *Turnervereine* još uvek su zadržali staru crno-crveno-zlatnu⁹⁷.

Ono što je jasno je da je nacionalizam postao zamena za socijalnu koheziju kroz nacionalnu crkvu, kraljevsku porodicu ili druge kohezivne tradicije kao i kolektivne samoreprezentacije grupe, što je predstavljalo novu sekularnu religiju, kao i da je klasa koja je najviše tražila takav oblik kohezije bila rastuća nova srednja klasa, ili pre ona velika međumasa, kojoj su toliko upadljivo nedostajali drugi oblici kohezije. U ovoj tački još jednom, izmišljanje političkih tradicija koincidira sa izmišljanjem onih društvenih.

IV

Relativno je lako ustanoviti bujanje "izmišljenih tradicija" u zapadnim zemljama između 1870. i 1914. godine. Dovoljno primera takvih inovacija dato je u ovom poglavlju, od starih školskih veza i kraljevskih jubileja, Dana Bastilje i Kćeri američke revolucije, Prvog maja, Internacionale i Olimpijskih igara, do Finala kupa i Tour de France-a kao popularnih obreda, kao i ustanovljavanja obožavanja zastave u SAD. Politička dostignuća i društvene transformacije koje su mogle da doprinesu ovakvom bujanju takode su bile razmatrane, iako druge mnogo kraće i spekulativnije nego prve. To zbog toga što je na žalost lakše dokumentovati motiv i namere onih koji su u poziciji da formalno ustanove ovakve inovacije, i čak njihove posledice, nego nove prakse koje spontano

izrastaju među običnim ljudima. Budući britanski historičari, nestrpljivi da sprovedu slična istraživanja za kasni XX vek, imaće daleko manje teškoća sa analizom, recimo, ceremonijalnih posledica ubistva Erla Mauntbatena, nego sa takvim novim praksama kao što je kupovina (često po visokoj ceni) unikatnih registarskih tablica za motorna vozila. U svakom slučaju cilj ove knjige je da ohrabri proučavanje relativno novog predmeta, i svaki pokušaj da se ona tretira drugačije osim kao nedovršena, ne bi bio primeren.

Ostaju, međutim, tri aspekta "izmišljanja tradicije" u ovom periodu koja u zaključku traže jedan kratak komentar.

Prvi je razlika između onih novih praksi ovog perioda koje su se potvrdile kao trajne, i onih koje to nisu. U retrospektivi, izgledalo bi da period pre i posle I svetskog rata obeležava podelu između jezika simboličkog diskursa. Kao u slučaju uniformi, ono što bi se moglo nazvati operativni način, tistupilo je mesto prozaičnom načinu. Uniforme izmišljene za meduratne masovne pokrete, koje teško da bi mogle da zahtevaju da budu oslobođene operacionalne kamuflaže, izbegavale su svede boje, dajući prednost tamnijim nijansama, kao što su crna i smeđa fašista i nacionalsocijalista⁹⁸. Nema sumnje da je lepa odeća za muškarce za ritualne prilike još uvek izmišljana u periodu 1870-1914. godine, iako nam primeri jedva padaju na pamet - osim možda putem širenja starijih stilova na institucije istog tipa i, ako sam u pravu, istog statusa, na primer, ogrtač i kapuljača za nove koledže i akademske titule. Stari kostimi bili su svakako još uvek odr-

⁹⁸ Najsvetlije takve uniforme izgleda da su bile plave košulje i crvene kravate socijalističkog omladinskog pokreta. Ne znam ni za jedan slučaj crvene, narandžaste ili žute košulje, niti ikakvu zaista šarenu ceremonijalnu odeću.

žavani. Međutim, ima se poseban utisak da je u tom pogledu ovaj period živeo na akumuliranom kapitalu. U drugom smislu, međutim, on je jasno razvijao stari idiom sa posebnim entuzijazmom. Pomama za vajarskim delima i na alegorijski način dekorisanim građevinama ili javnim zgradama od simboličkog značaja već je bila pominjana nesumnjivo da je dostigla svoj vrhunac između 1870. i 1914. godine. Ipak, ovaj idiom simboličkog diskursa bio je predodređen da propadne na dramatično iznenađan način između dva rata. Ova neobična moda potvrdila se kao skoro isto tako kratkotrajna kao i druga vrsta simbolizma, "art nouveau", koja je istovremeno buknila. I adaptacija tradicionalne alegorije i simbolizma za javne ciljeve, koja je poprimila velike razrnerne, i improvizacija novog i nepreciznog jezika biljnog ili ženskog, ali u svakom slučaju krivolinijskog, simbolizma, uglavnom za privatne ili poluprivatne ciljeve, izgleda da su bile prilagođene samo privremeno bilo kom socijalnom sredstvu koje im je omogućilo rast. Možemo samo da nagađamo o razlozima za to, a ovo nije mesto da to radimo.

S druge strane, može da se pretpostavi da se drugi idiom javnog simboličkog diskursa, onaj teatarski, pokazao kao trajniji. Javne ceremonije, parade i ritualizovana masovna okupljanja daleko od toga da su bila nova. Ipak, njihovo širenje kojim su obuhvaćeni i zvanični i nezvanični sekularni ciljevi (demonstracije, fudbalski mečevi i slično) u ovom periodu je prilično upadljivo. Neki primeri su bili prethodno pomenuti. Štaviše, konstrukcija formalnih ritualnih prostora, koju je nemački nacionalizam već svesno uzeo u razmatranje, izgleda da je bila sistematski preduzimana čak i u zemljama koje su do sada na to obraćale malo pažnje - setimo se Londona u vreme Edvarda. Ne bi trebalo da previdimo ni izmišljanje u ovom periodu sub-

stancijalno novih konstrukcija za spektakl i de facto masovni ritual kao što su sportski stadioni, otvoreni i zatvoreni⁹⁹. Prisustvo kralja na finalu Vembli kupa (od 1914. godine) i upotreba ovakvih građevina kao *Sportspalast* u Berlinu, ili *Vélodrome d'Hiver* u Parizu od strane međuratnih masovnih pokreta odgovarajućih zemalja, anticipirali su razvoj formalnih prostora za javne masovne rituale (Crveni trg od 1918. godine) koje su fašistički režimi sistematski usvajali. Možemo usput da pomenemo, u skladu sa iscrpljivanjem starog jezika javnog simbolizma, da su novč postavke za ovakav javni ritual bile da se naglasi jednostavnost i monumentalnost pre nego alegorijska dekoracija XIX-vekovnog *Ringstrasse* u Beču ili spomenika Vitoriu Hmanuelu u Rimu¹⁰⁰; ta tendencija već je anticipirana u periodu koji posmatramo¹¹.

Na pozornici javnog života, naglasak je stoga preusmeren od osmišljavanja razrađenih i različitih scenskih prizora koji su mogli da se "čitaju" na način stripa ili tkanja zidne tapiserije, na kretanje samih glumaca - bilo da, kao u vojnim ili kraljevskim paradama, manjina odigrava ritual ta korist publike koja posmatra u masi, ili se, kao što su anticipirani masovni politički pokreti tog perioda (kao što su prvomajske demonstracije) ili veliki i masovni sportski događaji, izvođači i publika stapaju. Ovo su bile tendencije koje su bile predodređene da se posle 1914. godine dalje

⁹⁹ Up.. *Wasmuth's Lexikon der Baukunst* (Berlin, 1932), iv. "Stadthalle"; W.Scharau-Wils, *Gebäude und Gelände für Gymnastik, Spiel und Sport* (Berlin, 1925); D.R. Knight, *The Exhibitions; Great White City, Shepherds Bush* (London, 1978).

¹⁰⁰ Cari Schorske, *Fin de Siècle Vienna: Politics and Culture* (New York, 1980), gl. 2.

¹⁰¹ Up. Alastair Service, *Edwardian Architecture: A Handbook to Building Design in Britain 1890-1914* (London, 1977).

razvijaju. Bez daljih pretpostavki o ovoj formi javne ritualizacije ne izgleda nerazumno povezati to sa propadanjem starih tradicija i demokratizacijom politike.

Drugi aspekt izmišljene tradicije u ovom periodu tiče se praksi poistovećenih sa specifičnim društvenim klasama ili slojevima, kao različitim od članova širih međuklasnih kolektiviteta koji prevazilaze određene klase, kao što su države ili "nacije", lako su neke takve prakse bile uobičajane u formi bedževa kojima se izražavala klasna svest - prakse proslave Prvog maja među radnicima, oživljavanje "tradicionalnog" seljačkog kostima među (*de facto* bogatijim) seljacima - veći broj nije kao takav prepoznavan u teoriji, a mnogi su svakako predstavljali adaptacije, specijalizacije ili osvajanja praksi originalno iniciranih od strane viših socijalnih slojeva. Sport je očigledan primer. Odozgo, klasna linija je ovde povučena na tri načina: održavanjem aristokratske ili srednjoklasne kontrole nad vladajućim institucijama, socijalnom ekskluzivnošću, odnosno, mnogo uobičajenije, većom cenom ili retkošću neophodne glavne opreme (na primer, pravih teniskih terena), ali iznad svega rigidnom podelom između amaterizma, kao kriterijuma za bavljenje sportom u gornjim slojevima i profesionalizma, njegovog logičnog korelata među nižim urbanim i radničkim klasama¹⁰². Klasno specifični sportovi među plebejcima retko su svesno razvijani kao takvi. Tamo gde

¹⁰² Profesionalizam uvodi određeni stepen specijalizacije zanimanja, i "tržišta", jedva, ako uopšte, dostupnog seljacima. Profesionalni sportisti su ili opsluživali ili snabdevali više klase (džokeji, alpinistički vodiči) ili su bili samo privezak na amaterskim takmičenjima gornjih klasa (profesionalci u kriketu). Kazlika između ubijanja divljači gornje i donje klase nije bila ekonomska, mada su neke lovokradice živele od toga, nego pravna. To je izraženo u Zakonu o lovu.

jesu, to je obično bilo putem preuzimanja načina vežbanja gornjih klasa, istiskivanja onih koji su ih prethodno prakticirali, a onda razvijanja specifičnog zbira praksi na novoj društvenoj osnovi (fudbalska kultura).

Prakse koje su se tako filtrirale niz društvenu lestvicu - od aristokratije do buržoazije od buržoazije do radničke klase - bile su verovatno u ovom periodu preovlađujuće, ne samo u sportu, nego u načinu odevanja i materijalnoj kulturi uopšte, ako se uzme u obzir snaga snobizma među srednjim klasama i vrednosti buržoaskog samopoboljšavanja i dostignuća koje su prihvatile elite radničke klase¹⁰³. Oni su bili transformisani, ali su njihovi istorijski koreni ostali vidljivi. Nije nedostajao pokret u suprotnom pravcu, ali je u ovom periodu bio manje vidljiv. Manjine (aristokrate, intelektualci, oni koji su odstupali od normi) su mogle da se dive određenim urbanim plebejskim sub-kulturama i aktivnostima - kao što je umetnost mjuzik-holova, ali najveća asimilacija kulturnih praksi koja se razvila među nižim klasama ili za masovnu publiku morala je doći kasnije. Neki znaci toga bili su vidljivi pre 1914. godine, uglavnom posredovani kroz zabavu i možda iznad svega kroz ples kao društveni običaj što može da se poveže sa rastućom emancipacijom žene: moda regtajma ili tanga. Međutim, svako ispitivanje kulturnih izuma u ovom periodu ne može a da ne zabeleži razvoj autohtonih podkultura i praksi nižih klasa koje nisu dugovale ništa modelima iz viših društvenih klasa - skoro izvesno kao nusprodukt urbanizacije ili masovne migracije. Tango kultura u Bue-

103 veberovsku korelaciju sporta i protestantizma posmatrao je, za slučaj Nemačke do 1960-ih godina, G. Lüschen, "The Interdépendance of Sport and Culture", u M. Ilan (prir.), Sport in the Sociocultural Process (Dubuque, 1976).

nos Airesu je jedan primer¹⁰⁴. Koliko takvi primeri zaista spadaju u diskusiju o izmišljenim tradicijama, mora ostati stvar za diskusiju.

Krajnji aspekt je odnos između "izmišljanja" i "spontanog stvaranja", planiranja i rasta. Ovo je nešto što stalno zbunjuje posmatrača u modernim masovnim društvima. "Izmišljene tradicije" imaju značajne socijalne i političke funkcije i ne bi nastale niti bile ustanovljene ako ne bi mogle da te funkcije steknu. Ipak, koliko daleko se može ići u manipulaciji njima? Namera da se koriste, često svakako da se izmisle za manipulaciju, je evidentna; oba se pojavljuju u politici, prvi uglavnom (u kapitalističkim društvima) u biznisu. Do ovog stupnja, teorije zavere nisu samo verovatne nego na svojoj strani imaju i činjenice. Ipak, takode izgleda jasno da su najuspešniji primeri manipulacije oni koji eksploatisu upravo one prakse koje jasno izlaze u susret potrebama - ne obavezno jasno shvaćenim - u određenim krugovima ljudi. Politika nemačkog nacionalizma u Drugom carstvu ne može da se razume isključivo odozgo. Iznesena je pretpostavka da je u izvesnoj meri nacionalizam izmakao kontroli onih koji su smatrali da je unosno da njime manipulišu tokom događaja ovog perioda¹⁰⁵. Ukusi i mode, posebno u popularnoj zabavi, mogu da budu "stvoreni" jedino u vrlo uskim granicama; oni moraju da budu otkriveni pre nego što se iskoriste i uobliče. Posao istoričara je da ih otkriva retrospektivno - ali takode i da pokuša da razume zašto u okvirima društva koje se menja u promenljivim istorijskim situacijama, takve potrebe počinju da se osećaju.

¹⁰⁴ Up. Blas Matamoro, *La Ciudad del Tango (Tango HistóricoySociedad)* (Buenos Aires, 1969^{^^}%).

¹⁰⁵ Geoffroy Eley, *Re-shaping^oe GePri^i Rigbt* (Yale U. P., London and New Haven, 1980) foJkQg o|